

קבוצות בארץ ישראל בשנות העשרים המוקדמות

עבודה שנתית בקורס למורי אולפן, שנה א', תשל"ט,
סמינר אורנים.

מאת מרגלית קפלן

מדריך שלום גיבת

התוכן

מבוא - מה היתה "קבוצה" בשנות ה-20 המוקדמות -	1
אום אל עלק	7
הקבוצה הראשונה - "מושבה שומרית"	8
תל צור	14
"משמר הוולגה"	20
קבוצת כנרת - ראשיתה במקוה ישראל	21
אדמת כנרת	23
חיי הקבוצה בכנרת	30
סיכום - ציובי דרך בתהליך התפתחות	37
ביבליוגרפיה ומקורות	39

מבוא-מה היתה "קבוצה" בשנות ה-20 המוקדמות

בשנת 1920 היתה ארץ ישראל זרועה מאות קבוצות של בני אדם שחיו בצורה זו או אחרת חיי שיתוף. קבוצות מגוונות מאוד מכל הבחינות: הרקע של חבר-יהן, צורת אירגונן, הווי חייהן ותכניותיהם לעתיד. עדיין לא היה "מודל" של "קבוצה" או "קיבוץ" לפיו יכלו קבוצות אלה לבנות את חייהן, למרות שהקבוצות הראשונות - דגניה וכנרת - הוקמו כעשר שנים לפני כן.

אנשי דגניה, שהחלו את דרכם כקבוצת פועלים שקיבלה על עצמה את ביהולה העצמאי, הגיעו לצורת החיים המשותפת מתוך כורח המציאות שבה חיו, ובתוך תהליך ארוך ואיטי הפכו מנהגים לעקרונות וצורת חיים לתורת חיים לקבוצות שבאו אחר כך.

אולם בשנת 1920 עדיין לא היתה דגניה מודל שעל פיו בנו קבוצות אחרות את חייהן. קבוצות התארגנו וחיו בעיקר על פי כורח המציאות שבה מצאו את עצמן, ומשך קיומן היה משך קיומה של אותה מציאות מסוימת.

היתה זו תקופת העליה השלישית. לא ~~היה~~ עליה של משפחות שבאו להתישב כל אחת בתחומה המצומצם, אלא זרימה של המוני צעירים בודדים, שהציבו להם למטרה - לכבוש את ארץ ישראל ולבנות אותה; לסלול דרכים ולהכשיר שטחים ברחבים להתישבות, אשר תיעשה מאוחר יותר.

אותם עולים רבים שהגיעו לארץ חדורי רוח ציונית חלוצית, פנו לאחת משתי לשכות עבודה שהוקמו ע"י ~~מפלגות הפועלים~~ - "תפועל הצעיר" ו"פועלי ציון" ובשלחו למקומות עבודה - בטיקול אבנים, בניקוז ביצות, בסלילת כבישים ועוד. בצידם של מקומות עבודה גדולים, שבהם הועסקו פועלים רבים, התקיימו מחנות, שבהם היו מטבחים והוגשו ארוחות לפועלים. לפעמים היו גם שרותי בריאות כלשהם. בריכוזים הקטנים יותר לא היו כל שרותים. התחלואה בקרב הפועלים היתה גבוהה ורבים שכבו חולים במשך פרקי זמן ארוכים ולא היו מסוגלים לעבוד.

מתוך מציאות זו התארגנו הקבוצות בתוך מקומות העבודה, מקרב אנשים בודדים שבקלעו ביחד, ומטרתן היתה לספק לעצמן שרותים שלא ניתנו במחנות הגדולים - כגון טיפול בחולים, כביסה, ביקורי וכו'; או את כל השרותים במחנות הקטנים יותר והבלתי מאורגנים. לצורך ריכוז הקניות והאספקה קיימו כמובן קופות משותפות שלתוכן בכנסו המשכורות ולאחר ביכוי ההוצאות חולקו היתרות מחדש בין החברים. קבוצות כאלה התקיימו בבסיבות המקום והעבודה והתפרקו כאשר העבודה נגמרה, או חבריהן החליטו לעזוב את מקום העבודה ולחפש מקום חדש.

קבוצות אחרות הגיעו ביחד מארץ או עיר מוצא, והחליטו כבר מראש על שיתוף בין חבריהן. הן עברו יחד ממקום למקום ומעבודה לעבודה. הן בקראו בדרך כלל בשמות ערי המוצא (אפילו קבוצת מייסדי דגביה בקראה "דומבי"), או בשמות מנהיגיהן.

קבוצות אחרות, שהתקיימו בעיקר בערים, היו איגודים מקצועיים זעירים, בני 6 עד 10 חברים, שכולם בבאים, או טייחים, או בגרים וכדומה. הסיבות העקריות להקמת קבוצות אלה היו הקושי במציאת מקום מגורים, שחייב מגורים משותפים, והתחלואה. לעתים קרובות יצאו דק כמחצית מחברי הקבוצה לעבודה, כמעט כל האחרים שכרו חולים, ואחד הבריאים בשאר בבית מטפל בחולים.

לרבות מהקבוצות הללו לא היו תכניות לעתיד משותף, ולכן גם לא תכניות להתישבות משותפת. הקבוצות במקומות העבודה ראו את עצמן רק בטווח הקצר של אותו מקום ואותה עבודה, ואולי בטווח של עוד מקום ועבודה דומים. חבריהן של קבוצות אלה, וגם של רבות מהקבוצות שבאו במאורגן, ראו את עצמם בעתיד מתיישבים כאכרים במושבות או כפועלים בעיר.

למרות השוני הרב בין הקבוצות, החלה בוצרת הרגשה של שותפות ביניהן. הרגשה שכל אלה אשר חיים בשיתוף חותרים לגיבושה של צורת חיים שיתופית וכל הקבוצות משתתפות בתהליך הגיבושה הזה. הקבוצות החלו לגלות את המשותף ביניהן מבחינה רעיונית, וגם מהבחינה המעשית-הארגונית החלו להרגיש בצורך במסגרת משותפת רחבה.

"בסיוון תרפ"ג (1923) נתכנסו במחסן התבואות של דגביה באי כח הקבוצות ונתשבתו והקבוצות המתארגנות שבמושבות ובערים..." ("דרכה של דגביה ע' 157)

תוך השנים הקרובות יתקיימו מספר ועידות של הקבוצות שבהן ישתתפו הן הקבוצות שבהתישבות - הדגביות, כפרת, בית אלפא, עין חרוד, תל יוסף - והן הקבוצות האחרות - ממקומות העבודה ומהערים.

אחריות רבה לתבועה המתהווה ולקבוצות הבודדות, חשים אלה ש'התחילו בכל העניין' - חברי דגביה א'. וכך עולים הדברים מתוך שני מאמרים שהופיעו עו ב'הפועל הצעיר': "מפגישת הקבוצות" מאת י. ברץ, משנת 1923; וסיכום מקיף וכללי יותר תחת הכותרת "בתבועת הקבוצות" מאת מ. זלצר, משנת 1925.

מתוך פרקי הפועל הצעיר כרך ח'

מבואות הקבוצות / י. ברוך

כחצי השנה האחרונה חזרה לארצות, להסתדרות, להנחות, או שפליח להמשיך את דרכה בנדיבות, בשקט, בדרך התאבקות פנימית, ודאגה כל קבוצה לעצמה וכו' — בזה דנו המשתתפים בפגישת הקבוצות במרחבית. היה מי שאמר: התקופה הנוכחית אינה תקופת זכויות, פגישות והסתדרויות אינן חסרות לנו, צריך להמשיך את הסתירה ולעשותנו בזה כל סוף יומנו, אבל לא כן כבר רוב המשתתפים. דרך הסתירה היא ברוח האינדיבידואלית שחפשה את כל הצורך בארץ, שמקורה בחייל, במקום שכל התנועות הן במצב של עמידה וקפאון, משם הגיעה המהפכה הזאת גם אלינו ודבר זה גם כן, העמדה הזאת איננה מתאימה גם לעצם מונח רעיון הקבוצה, הקבוצה ביסודה היא מתמכרת — הליכה נגד הזרם, נגד

161

פרקי הפועל ח' 11

המקובל והטלול מכבר. הכח הדומה לחי קבוצה היתה השאיפה לשגר ערכים, יצירת צורת חיים יותר נעלה, ודוקא המכשולים הרבים, התנאים הקשים המה שהוסיפו לנו מרץ וכן לשנות נגד הזרם ולהתגבר. התקופה הזאת כנראה עוברת כבר, שלחינו לגולה באים אלינו בדרישה, לא להרגיש כל כך, לא למסר רק על הקושי שבארץ, "לספר דברים יותר משמחים" מפני שהדברים הקשים משפיעים לרעה על התנועה הציונית בגולה וגם על העליה, ככה המצב בכל העולם, התשיפות גופנית ורוחנית, וכל אחד מבקש לו את הדרך חצי קלה, ואחר הרבה גם בארץ-ישראל.

ישנו בלי ספק סבות אובייקטיביות לעוינות הקבוצות: יש בהן בקבוצה מלחמה בתנאים בלתי מועדפים, במסגרת פרטיות, המלחמה הזאת נמשכת במשך כל שנות קיום הקבוצה, רבים עוזבים, נוספו אחרים, העליה החדשה הביאה קבוצים מאורגנים שלמים, תממות גדולה, עשירו הגיעה תקופת ירידה בקבוצות, גם תממות העלמה וקבוצה, והמצב בקבוצות הקיימות השונות גם כן אינו משתנה, יש מלחמה פנימית, יש התאבקות גדולה, אבל כל המלחמה הזאת היא בפרט, בכל קבוצה לחוד ואיננה באה לידי גלוי צבורי, לפן כל מיני פרובלמות עייש להם ערך צבורי-סלילי, מסתבכות ומתקשות ועוברות למלחמת אישים פרטים, וכל זה רק במצי המלחמה דעות זו מוגבלת רק בתוך סלילי הקבוצה, היא מביאה לידי מונח, ומצב זה הולך ומתגבר, הכח המוסרי של המוסר.

במשבר הזה צריך שאי-אפשר להמשיך את הסתירה, שאי אפשר לתת לאינדיבידואל להשתרש בזה, כן והחזרה לעורר את התנועה מחדש, בשביל זה מוכרח לבוא ארגון פנימי, צריך להמציא בלי מבטא שבו תועגה השאלות הקשות של החיים המשותפים, לבידור סלילי, ועל זה דנה הפגישת במרחבית (ש"ז כס"ו). והצטיינה הפגישת הזאת בגלוי האמת כמו שהיא: לא הסתפקו באשמות, בהטפה לאחרים, אלא חששו את האשמה קודם כל בעצמנו.

אתה החברות אמרת בדבריה: מצב הקבוצות דומה לתקופת חיי האדם, הוא גדל ועולה ולעת קצרה שוב יורד וגוע. אבל אנו מוסרי הקבוצות לא תארגנו לנו שתקופת הקבוצות תמשך רק מתקופת חיי האדם, אנו רוצים ליצור יצירת נצח, אנחנו חפצנו שמה שהתחלנו ימשיכו בנינו ויראו בהשלמתו, ובהסתכלות לשבט המתהווה נראה לי כאילו עלינו זה הולך ומגבר.

חבר שני אמר: תנועת הקבוצות ביסודה חנה ריבולוציונית, אבל בחייה היא אינדיבידואלית במושגות, תנועתנו דורשת מהפרט הרבה יותר מאשר כל תנועה בעולם, כל פרט מתחייב בחייו הוא, הוא צריך יום יום לגשם פרינציפלים וחחיים איום יומיים מורכבים מהרבה דברים, פרטים קטנים, ודוקא בדברים הקטנים רבים

בינוי הכסלים. אם שאינו מוכן במידה רבה, שאינו צריך, שאין בו רחמים
הרבה, אינו יכול להיות בקבוצה.

עמדו במדינה הזאת גם על חלקיהם הכלכליים בקבוצות. היו כאלה שהשנו
שבמקומם הללו כדומה כל המצלה. אבל הרוב לא הכיר בזה. מהלכה מפורסמת
יכולה להיות גם במושב, ובמקומות ירקות אסור להתאחד גם עם המושבה. היו
מומנטים יחידים, וישנו עתה קבוצות שבעין הכלכלי אינו כל כך רע, והחיים
החברתיים בכל זאת אינם עומדים שם על הגובה. וזה שכל נקודת הכובד בכל
הקבוצות העומדת עכשיו על הכסוס הכלכלי — יכול אמנם לפתור איזו פרובלימה
מטקית, אבל זה עולל לאבד לנו את "הקבוצה".

באטמוספירה ההתכליתית השולטת כמה בעולמנו הייתה המדינה הזאת
בעין הר עבר יפה, ומהמשהמים מה שהלכו לשיניה זו במשך ובסקנות, סר
מאליו רגש הצדירות המורגש עתה בקבוצות. נחלה שוב הכח החיני הנדול,
(הפזיז, 6-7, תרס"ד, 1928).

בתנועת הקבוצות / מ. אלון

תנועת הקבוצות, אשר אמונו לקבוצה בראש כמעלי הייתה ההקלאית בארץ,
הגיעה עד משה. תנועה זו, שרשימים לה נחמד לנחמד ולמסכם ואשר לפי עצם
מהותה אינה אלא התורה בגד — קיומה וחיון השפעה בותנים כמות גדולה לעומק
ולרחב. למען היותה חיונית ולמען נבדל מה לעמוד במני היות שולם זו והפסי
הבית הקיימים מה וכוהחיות המורשים, היא צריכה להיות גוף כלכלי-חברתי רבי
אונים הנתון בתנאים נאותים של נמיחה והסתעפות. כי מה ערך לאיים בודדים
ופזורים, בעלי רמת-חיים המרית ורוחנית שינה, לגבי כולם זה המושגת על ענין
פרטי ויחסיים קבוצים וקיימים מדוי דור, המקיף אותם מסביב?

קבוצות וקבוצים פזורים על פני הארץ ונמוכים בתנאים המדיניים ורוחניים
שיקים ללא עזר וסעד הדדי וללא העין כמבטי מאחד וללא מעשה בצדו, אינם
עשויים להיות כה עיצעיד את התנועה בדרך ההתפתחות המבוקשת.

מהו מצב התנועה כיום? בעיר, מלבד הפלוגות של הקבוצים הגדולים שגם
הן תולדות ונמוכות — צורת היים זו כמעט לאינה בנמצא. העיר אינה מבטירה
את האדם ליתור על חיים פרטיים ולהעז למחוד נקיים. לפני שנים אחדות היתה
כמראה, האטמוספירה מוכשרה לבסיונות נועזים, למדידת, או טרם שלטה בעבורנו
רתת הסירוגיות הקיימת. רק במסך שנים היא הלכה והתגלמה, לבשה צורה אמתית.
העבודות הצבוריות שנעשו על ידי המסדר הכשירו את הקרקע להתחלות קבוצות.

163

המסדר לעבודות צבוריות בגלגולו השני נהיה אמנם קבלן חשוב, אבל נעדר
הבן העיוני שמים ומה השפעה היא קרוע ומפורק ממש המושל הוא מתבדל מה
שדומה ביסוד קיומו. חברה, "סתומית" זו עם רמת חיי עובדיה היחידה ועולה
אינה עשויה להכשיר את עובדיה להיות שתומכים. קיומו של מוסד זה כמעט שאינו
מורגש כמפעל בחייו החברתיים, כינו לבין קהל העובדים בוצר דוח נירה.

כמו כן העבודה במשק הפרטי — בבנין ביחוד — שבעיני רוב חברים אינה
נחשבת יותר לעבודה ארעית — אינה עשויה לאנטות יסודות חיי-קבוצות. הקבוצים
ענתתו בעיר מתוך לחץ המעב הכלכלי בתפוזו נרדן על ידי השתנות המצב
לשובה לעומת זאת, הכפר מבטיר את האדם ליתור בחיים ובטבירה. אין החברים
צריכים להיות כפריים. אם נאמר כי הקשר הכלכלי-אמיתי עם האדמה עם המעב
כי הכלכלי-אמיתי שבוני עבודה האלאות בעלים ומטהרים את החיים בין כפי
אדם ומחשבים חיי שותף, אולם המעמד כל קבוצה, ששוא בתוכה לעצמה מה לעבוד
במני גלי חוק? מי יכסה במקום את החיים הממשיים של הקבוצות, קיים מה רבו
לפניה ומגניה של כל אחת, בהיותה עומדת למעשה בהתחלפה בזהו ער של עמי
חיות. אך לא זו העא כלכל. עם ההתפתחות המשקית של כל קבוצה ושלכל עמי
המשק הולכים ומתחלטים לעין כל המדלים מוחשיים בין משק קבוצות אחד למשנהו
ורמת חיי עובדיו. הקבוצות גם נמ'ית אחת ברעותה במימון החברתי והחברות
ידי שהן נבוקות בנפתוליות מחוסר ידע מסדי.

מקור הרע אינו רק כוח שהתנועה מפוררת בלתי-מלוכדת, אלא גם כוח שהיא נתונה במצב של עמידה. דרוש לה גודל, רכזי הנכסים הכלכליים העומדים לרשותה. דרוש לה מנוף רעיוני, שירים את התנועה וישות לה ערך עצמי. דרוש שהיא תורגש בעולם הינו, שתהיה כח מוסרי וממשי כאחד.

גודל התנועה מותנה מרבוי כמותי של חבריה. וכאן אנו באים במבוכה. קבוצות מאורגנות הבאות מחו"ל ושהתכסרו שם במדה האפשרית לחיים קבוציים, מתפוררות כבואן לארץ. באים מרוסיה לעשרות ואולי למאות חברי תנועה קולקטיביסטית, ומלבד הנספחים אל הקבוצים הקיימים טרם התחזקה מתוכם אף קבוצה אחת מאליה. תגאיהעבודה בעיר אינם מחייבים סיוע הדדי במדה המסכימלית. בשביל הקלת הצד הסדורי שבעבודה נמצאה צורה פשוטת כקבוצים "טכניים" משמע, שלגבוש קבוצי נחוץ דבק רעיוני, דרושה הכשרה פנימית לכך, והמציאות העירונית הקיימת מהרסת ועוקרת משרשו כל גלוי שבתנועה.

המצב המתואר אינו עשוי לאיש ולעודד. אבל אין בו גם לרופף את רוחנו ואת אמונתנו. תנועה המיוסדת על רצון חששי, על אגוד בלתי-מוכרה, תנועה שלמי עצם מהותה הנח מהפכנית, אם להבין את המושג מהפכה לא בתור מצב נפשי

164

הולך. אלא כפיים ומתמיד, תנועה זו בהתאמצות רצונית ובטפוח מתמיד תעצור כח להתגבר על ההולשה הזמנית. שנוי היוס לתנועה מצד הקבוצים הגדולים מאפשר התחלת פעולה בתיעוד. קבוצ עין-חרוד והגדוד ששמו עד עכשיו כל מעינם ב"קברץ הארצי" לא החשיבו את ערכה של תנועה קבוצית מקיפה. לא סייעו באופן ממשי להתחלות מועטות שנעשו בנידון זה עד כה. כל אחד כשלעצמו שאף להיות תנועה ופעולותיהם הנבדלות גרמו לשחוק הפעולה הכללית. עכשיו, עם השתנות התנאים ומצבם הפנימי, ניכרת נטיה בכוחן לשותף-פעולה כללי.

כשם שעצם קיומן של הקבוצות הנהו מרידה בהתבדלות הכלכלית והחברתית, כך גם אגוד הקבוצות צריך להתקומם נגד הטגמות הנבדלות של הקבוצים. אי הצלחת הנסיונות ליצירת ברית הקבוצות עד היום מקורה כוח שלא היה לזון בסיס חיוני משותף. עכשיו הוכשרה הקרקע ליצירת ברית זו. אולם השוב והמרחי שיצירת הברית תביא לא לידי קריכה רעיונית בלבד אלא גם ובעיקר להתיות מגמה ושטח פעולה מאוחדים לכל התנועה. צריך שיצירת ברית הקבוצות תביא לידי כך, שהעקרון של עזרה הדדית בכל המובנים יתפשט על פני שטח כל התנועה. היא תיצור לה כטיי ארגוני משלה — במסגרת חברת "גיר" — שעליה לכוון את פעולותיה, של כל יחידה, מבלי לפגוע על ידי כך בערכה העצמי ואישיותה הקבוצית.

מלבד הפעולה המשקית השתופית בעיר ובכפר תהא כמדומני הצדקה מוסרית וחברתית לפעולה מיוחדת של ברית זו בקרב הנוער בגולה: עבודת הכשרה חנוכית, לא תעמולתית, אלא כמושמה ומתמדת; מפני שקבוצים ראויים לשמש אין להרכיב באמצעים חיצוניים, הם צריכים להתחזות מאליהם בסיוע התנועה כולה.

תנועת הקבוצות צריכה להתממש, לא על ידי קטר חיצוני בלתי-מחייב, אלא על ידי פעולה רבת-משקל שתיוחד לה את המקום הנאות בתנועת העבודה. תכנית פעולה מסויגת ומדוקדקת אינה מן הדברים הנעשים למפרע. בהוצר כטיי ארגוני ער ופעיל — יסתמנו קוי הפעולה מאליהם. העיקר שיוגדר מצע רעיוני משותף ודרך פעולה משותפת.

מהחייבה גם שהברית העתידה להוצר לא תהפך לאורגן מלחמתי גרידא ולא תפסוק רק בזריקת חצים כלפי חוץ וכלפי נושאי צורת החישובות אחרת. עיקר הפעולה צריך להיות מכוון כלפי פנים, לבצור התנועה, לבסוסה של כל יחידה עד כדי עמידתה ברשות עצמה. בתחומים אלה עלולה ברית-הקבוצות להיות גורם חשוב להתחדשות התנועה הזאת, הנמצאת כיום הזה במצב של רפיון ומשבר.

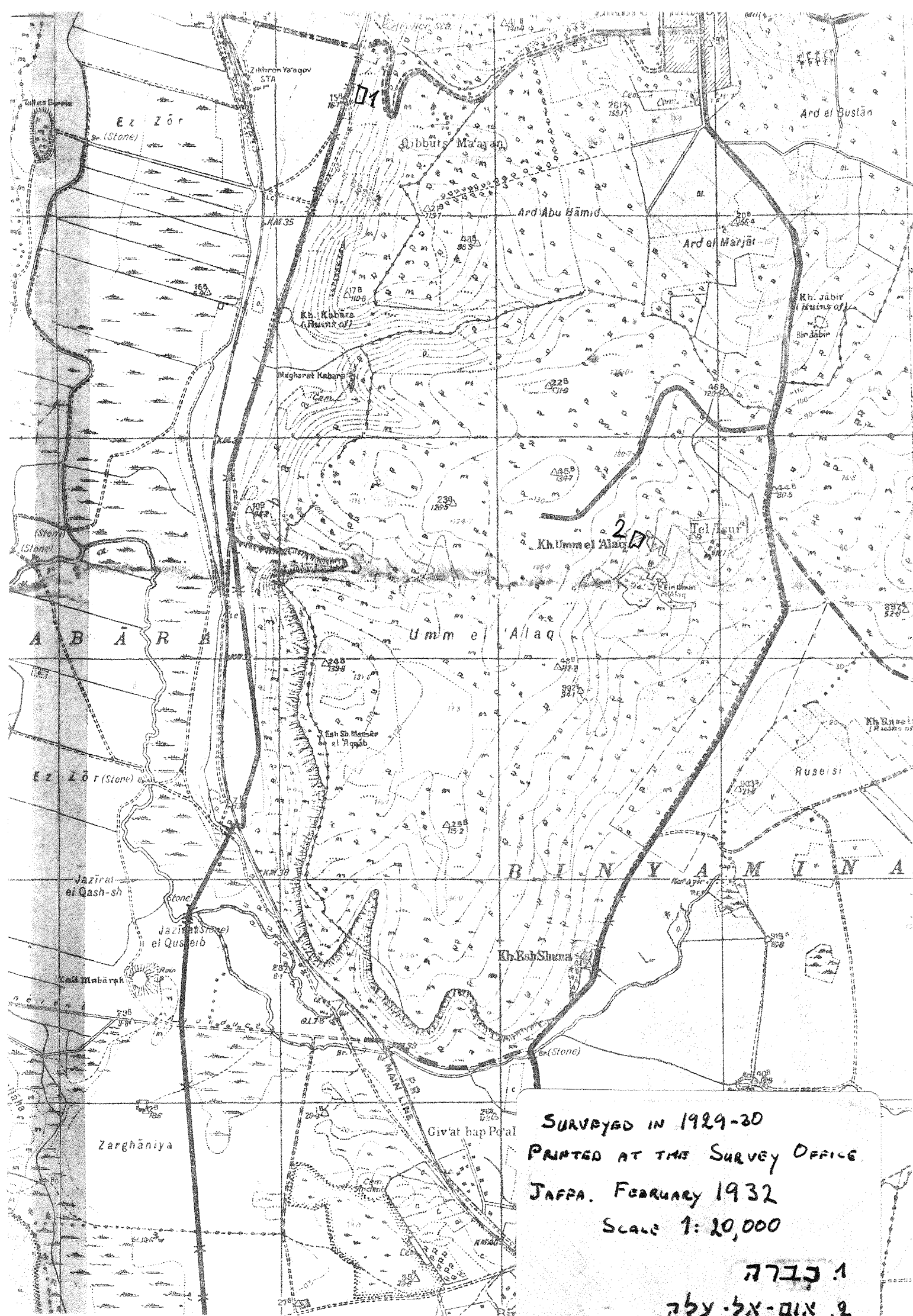
(תפוח"צ, 38, תרפ"ה, 1025).

במשך שנים אחדות היתה קיימת הבחנה בין קבוצה לבין קיבוץ, בצורה זאת: קבוצה היתה יחידה חברתית שיתופית, הן לטווח קצר והן לטווח ארוך יותר; ואילו קיבוץ היה יחידה אירגונית שיתופית, מעוגנת במקום מסוים (בד"כ מחנה פועלים גדול), שאנשים, הן בודדים והן בקבוצות, הצטרפו אליה ועזבו אותה לסדרגין, אך בזמן שהותם בה קיבלו על עצמם את צורת החיים. תופעה אחרת היתה ה"חבורה". זה היה מעין גוף-על, שקיים קיבוץ, ושבו בתגבשו קבוצות וממנו יצאו לקיום כקבוצות עצמאיות. "חבורת" "השומרון" קיימת זה יותר משבתיים. מראשית צעדיה לא פסק ההס-וס על צורת קליטת העליה: בקבוץ פתוח הקולט כל עולה, בלי כל קשר מוקדם לצורת התישבות מסוימת קבועה מראש, או בקבוצים הקשורים למפרע בצורת התישבות מסוימת. שבתים של עבודה הוכיחו את חיוביותו החשובה של הקבוץ הפתוח, הנותן אפשרות להכרת החיים הארץ-ישראליים ומתוך כך גם לקביעת ההתקנה והדרך ההתישבותית של כל חבר מתוך הכרה ורצון. בצעדים אטיים יוצרת החבורה מקום קליטה למספר גדול של חברות, וגם מתאימה את שיטת קבלת העבודה לצרכי העסקת החברה. שאלת קביעות החברים היתה מהכי קשות. בשנה האחרונה גדלה היציבות בכמה כיוונים: קודם כל גדל מספר החברים הנשארים בחבורה זמן מסוים וממושך, ונקבעה גם צורת ההמשכה של דרך החברה, בהתאם לשאיפות החבורה, אחרי צאתו ממנה. ישנה כיום שורת קבוצות של חברים שיצאו מהחבורה באופן מאורגן, לעתים "חבורת החבורה", ובשאר קבועים במושב להמשיך את דרך העבודה והכבוש מתוך חתירה להתישבות עצמית. וככה יש כיום שורת קבוצות "בנות החבורה" בחדרה: "הכפר", "מרץ", "החורש", "סוקולקה" וכו' והופעה זו מתחילה להסתמן כקבוצה ויציבה לעתיד.

("הפועל הצעיר", חשוון תרפ"ז, 1925)

במחצית השניה של שנות העשרים התבססה סופית ההבחנה בין קבוצות אנשים שנוצרו באופן זמני לשם מטרה משותפת, לבין "הקבוצה" שמטרתה התישבות וחיים משותפים באופן קבוע, לטווח ארוך עד אין סופי, והתגבש הדגם שעל פיו הוקמו בשנים הבאות הקבוצות והקיבוצים המוכרים לנו עד היום.

מתוך הקבוצות הרבות שהתקיימו בשנות העשרים המוקדמות, ברצוני לסקור אחדות, שהמשותף ביניהן הוא שהתקיימו בקרבת זמן ומקום: אום אל עלק (שם המקום), שבה התקיימו שלוש קבוצות בזו אחר זו לאורך תקופה של כשבתיים וחצי מ-1920 עד 1923. וקבוצת כברה שהתקיימה במשך שלוש שנים, מ-1921 עד 1924.

SURVEYED IN 1929-30
PRINTED AT THE SURVEY OFFICE
JAFPA. FEBRUARY 1932
SCALE 1:20,000

הכרזת
הממשלה

אום - אל - עלק

אום אל עלק היה שמה של גבעה, אחת משלוחות הכרמל הדרומיות, מעל שובי.
בשם שובי בקרא חלק מהעמק הקטן החבוי אחרי הכרמל וזכרון יעקב, שהיום יוש-
בת בו בבימיבה. שם, לרגלי ההר, ליד חאן ערבי גדול ויפה שבשמר עד היום
הזה, בובע מעין אשר בשפך אל בחל התביבים. ב-1920 היה כל האזור ביצה.
יק"א רכשה אותו וביגשה לעבודת ביקוז הביצה. לשם כך הזמינה מלשכת "הפועל
הצעיר" קבוצות פועלים, שיעבדו למטה בביצה ויגורו באום אל עלק על הגבעה -
במרחק בטוח.
קצת למעלה משנתיים התקיים ישוב עברי באום אל עלק, ועברו בו שלם קבו-
צות עקריות, ועוד בודדים שהצטרפו לקבוצות, או שרק התקיימו לצידן.
הקבוצה הראשונה החזיקה מעמד חודשים ספורים בלבד. התברר שהמרחק של
מקום המגורים מהביצה לא היה בטוח כלל, לא בבקטן אמצעי זהירות לאנשים
שעבדו בביצה והקדחת תקפה אותם מהר מאוד. טיפול רפואי לא ניתן, וגם תנאי-
ים מיבימליים למגורים לא היו קיימים. לקבוצה השניה סודרו ושופרו תנאי
המגורים והיא הצליחה להחזיק מעמד כשנתיים. למרות שגם אותה תקפו מחלות,
אנשיה התקשרו למקום והתכוונו לכונן בו ישוב קבע. אבל ליק"א היו תכניות
אחרות - אדמות שובי היו מיועדות למושבה בבימיבה; יק"א הקימה מושבות ולא
היה לה עניין בהקמת קבוצות. היא ראתה בהן אפיזודות חולפות ולא ישובי
קבע. לכן לא עודדה את הקבוצה, שקראה לעצמה ולמקום "תל צור", לא עזרה לה
ואף העמידה מכשלות בדרכה, עד שזו באלצה להתפרק ולבטוש.
הקבוצה השניה כבר פיתחה במקום התחלות של משק, והמרכז מחקלאי ראה
בו מקום התישבות ולא היה מוכן ליותר עליו בקלות. בלחצו בשלחה לשם קבו-
צה שלישית, שבקראה משום מה "משמר הוולגה". כעבור חודשים אחדים זועזעה
קבוצה זאת ממקרה התאבדות של חבר וחברה מתוכה, ובסקבות הזעזוע התפזרה,
ואום אל עלק נבטשה.

הנחל בשוני

הקבוצה הראשונה - "מושבה שומרית"

הקבוצה הראשונה באה מקרב העולים הראשונים של תבועת "השומר הצעיר" מגליציה. תבועת "השומר הצעיר" החלה להתארגן בגליציה אחרי מלחמת העולם הראשונה. היא היתה רחוקה, בראשיתה, מתבועת הפרולטריון ברוח הקומוניזם הסובייטי והאנטיאיזם שאליהם התקרבה מאוחר יותר; היתה זו תבועה של צעירים יהודים בני טובים, משכילים, שבאו אל הציונות מתוך שורשים עמוקים במסורת היהודית. הם קלטו את השפעת הסוציאליזם משני מקורות: ממפכנים יהודים-רוסים מעבר לגבול, ומידיעות על המתרחש בדגניה המופלאה בארץ ישראל הרחוקה. הם גיבשו לעצמם מטרה - לא זו בלבד לעלות לארץ ישראל ולבנות אותה, אלא לבנות חברה חדשה, סוציאליסטית, צודקת; חברה שהערך העליון שלה יהיה ערך האדם ושתגיע להישגים בכבדים בתחום נכסי הרוח. הם תכננו להקים "מושבה שומרית" - מושבה שבה העבודה תהיה משותפת וחיי החברה יהיו משותפים ונעלי משמעות רבה. כיצד תראה ותפעל המושבה השומרית בחיי יום-יום - זה היה עדיין מעורפל, הם לא ידעו כי למעשה התכוונו להקים קבוצה, דבר זה התברר להם תוך כדי חייהם בארץ ישראל.

בקיץ של 1920 התארגנו יותר ממאה חברי השומר הצעיר מגליציה לעליה. הם באו קבוצות קבוצות מערי מוצא שונות ועלו יחד באניה "קרנוליה". ב-12 ביולי הגיעו לארץ. "בשעתו נפוץ בציבור הפועלים הסיפור על קרבתם לחוף בדגלים פרושים, בסך ובשירה. היה זה בטוי תמים, אך מרשים לאמונתם בחיים החדשים בארץ החדשה"¹. הם פנו ללשכת העבודה של "הפועל הצעיר" וחולקו לשתי קבוצות פחות או יותר שוות, אחת בשלחה לבית גן והשניה לאום אל עלק. לדברי אחד החברים בא פיצול הקבוצות בעקבות פילוג רעיוני ביניהן² אך חבר-ים אחרים מכחישים זאת ואומרים שהחלוקה היתה עניינית גרידא.

^{מבית העולים ב'פ'}
בין 60 ל-70 הגיעו לאום אל עלק, ~~החברים~~ - בעגלות, על פרדות וחמורים, או ברגל - נערים ונערות מבתיים טובים, כולם צעירים מאוד; בהם אנדה פיבקר-פלד עמיר שהתעקשה לא לסיים את לימודיה בתיכון ולעלות.

1 ידידיה שוהם, "מאסף" ה', ע' 206.

2 לודביק, "ימים ראשונים עם אליעזר" - "השבוע" 30.6.1971

מה שמצאו במקום היתה חצר מוקפת חומת אבנים צמוכה, בתוכה כמה מבנים קטנים מאבנים ובוץ, הרוסים למחצה, וערימות של אשפה וגללי צאן – זאת היתה אום אל עלק. רועים בדואים נהגו לבוא ולחנות עם עדריהם בחצר; איש לא העלה על דעתו למבוע בעדם מלעשות זאת כאשר נעשתה החצר מקום מגורים לעולים, לא מוסדות יק"א ולא הם עצמם, ^{הם} שקבלו את כל המוצאות אותם כאילו כך צריך להיות. לא היו שום תנאים סניטריים. לבית שימוש הלכו אחרי השיחים, ולרחצה ירדו אל המעין לפי תור – פעם בנים ופעם בנות. השינה בלילה היתה על שקי שינה, שמיכות, מזרובים (אם היו), או על גבי קש – על הקרקע תחת כיפת השמיים, בחצר, עם העזים והכבשים.

לעבודת יומם ירדו אל תוך הביצה, לחפור בסבך הסוף והגומא – במקושים ובמעדרים, בטוריות ובאתים – תעלות לזיקוז המים. הבחורות שבקבוצה התעקשו והשיגו שוויון מלא עם הבחורים, הן עבדו כמותם בחפירה במקושי ובטוריה, ובסילוק הבוץ באת. חברת יק"א שילמה את שכרם לפי מטר רץ תעלות שהספיקו לחפור.

לפני שבאו למקום אמנם הוזהרו הצעירים חסרי הנסיון מפני הסכנות האורגניות להם – היתושים נושאי הקדחת והעלוקות שעל שמן בקרא המקום, והם מלאו את ההוראות שקבלו כפשוטן: בלילה ישנו תחת כילות. אך אל העבודה וממנה הלכו בשעות החשכה, כאשר היתושים נושאי פעילותם. אלה תקפו ללא רחם ועד מהרה החלו אנשים לחלות. החולים נשארו במחנה – בלי מצע בקי לשכב עליו, תחת השמש היוקדת ביום (או בצילם הדליל של כמה עצים בודדים), ובטל הזודר בלילה, כשהבריחה מבסים למפל בהם בלי תרופות וללא סיוע רפואי מקצועי. את המים לשתיה ולרחצה הביאו למחנה על גב חמור מן המעין וסביר להביח שהם היו מזוהמים במי ביצה. מספר היוצאים לעבודה פחת מיום ליום, הספק העבודה ירד בהתאם ועימו גם התשלום. הקופה בתדלדלה ומנות האוכל בצטמקו. ועדיין הוסיפו אנשים לחלות. אלה שהבריאו, או חשבו שהבריאו, שבו לעבודה, אך חולשתם והתקפות חוזרות של הקדחת הכריעו אותם שוב ושוב. בא היום שבו יצאו 14 איש בלבד, מתוך 72, לעבודה. רק שלשה מהברי' הקבוצה הראשונה לא חלו כלל: צשקה לנצ'ץ, מרים ומיכאל אסף.

בצר להם אפילו לא ידעו למי בדיוק עליהם לפנות כדי לקבל סיוע. פנו אל לשכת "הפועל הצעיר" ואל יק"א, ואמנם השיגו אוהל גדול להשכיב תחתיו את החולים, אך לא יותר מזה. קבוצה אחרת, שישבה בתוך החאן של שובי, ומצבה היה משום מה טוב יותר, נתנה להם כמה שקי שעועית ובמשך תקופה מסוימת היה זה מזונם היחיד.

האנשים הצעירים, חדורי האמונה בהקמת חברה חדשה וטובה יותר, החלו להשחק בלוחץ התנאים הנוראים. דרושים היו להם כל כוחות הגוף והנפש כדי לעמוד בתנאי הקיום התת אנושיים, ועוד לאזור די כוח רצון מדי יום – כדי לעבודה המפרכת. ואף זאת – הם היו רגילים לחיי חברה ותרבות עשירים, והלא הבטיחו לעצמם כי בבואם לארץ ישראל ישגשגו חיי החברה והתרבות שלהם עוד יותר – אבל הנה הם כאן ואין בהם הכח, לא רק הגפשי, אפילו כוח פיזי גרידא, לקיים פעילות תרבותית אחרי העבודה. ועל כך יסדם מצפונם, והתסכול ורגשי האשמה היו מנת חלקם. עקב זאת בתחודו היחסים ביניהם והדבר עוד הגדיל את הלחץ והשחיקה.

אבדה פיבקרפלד עמיר מוסרת, ממרחק הזמן, תאור רומנטי מסהו ברשימה "חבצלות לראש השנה"; לעומת זאת, בקטעי יומן שנכתבו בידי חבר באום אל עלק מתבטא המצב בכל חריפותו.

"ראש השנה (9/13)

מדוע אינני כותב? הלא הכתיבה היתה פעם עבורי הרפואה היחידה לכל מחלות הגוף והנפש. מדוע כעת אינני כותב? מובן, התשובה היא: כבלי השפה. אך לא זאת האמת כולה. לו לבי היה מלא ועובר על גדותיו כמו לפני שנים, או אז הייתי מוצא כבר את המלים הראויות, או הייתי פורץ כל גדרים של החלטות, חובות וכדומה, הייתי כותב פולגית. פשוט: חיי אמנם מלאי שיבושים וחדשות. אך אלה אינם חודרים לתוך נבכי הלב. אין בהם כדי להרעיד את הלב בשמחה, צער, או כל רגש עמוק אחר. החיים הם קשיים. המאבק בין שרירי ותביעות העבודה ממלא את כל ישותי. וגם כרגע עייף אני. חשבתי שאוכל לכתוב! אך אי אפשר. אני מוכרח לישון!" (מאסף" ה' ע' 209)

...הפעם אבי ממשיך ליד שולחן. זה אותו השולחן במטבח. הוא שבוא עלי ביותר וחסר לי יחד עם זה כאשר לא יכלתי אתמול להשתתף בארוחה המשותפת בגלל החום הגבוה. כאן ניתן להכיר היטב את האנשים. פעמים אחדות, כשלא הספיק האוכל, בגלה האופי האמיתי ביותר של כל איש. מוזר הדבר, שכמעט כל האנשים דומים זה לזה... הייתי גם תורן במטבח. כאן אתה מסתכל כמו מאולט התיאטרון אל הבמה. מכאן תראה את כולם ברור, כמו במשקפת. אך על הבמה הזאת בבי אדם אמיתי. מאוד.

הם כולם שומרים, להם האמנותי כל שנות חייל! אינני רוצה לכתוב עליהם דווקא ברגע זה, מפני שכעסתי עליהם אתמול ושלשום. מוטב, בפעם אחרת.

...מובן שלפעמים קשה לכתוב ליד השולחן, כי מפריעים בבדיחות תפלות; ויותר מזה, בוויכוחי-סרק גדושים עקיצות טפשיות. כמו החמור שלבו, די לו לאכול ולבעור, ככה גם הם: לאכול ולצעוק דברי שטות ולהתקוטט על לא כלום.

בשארדבו מועטים באום אל עלק, רק כמחצית. ושקט בחדר. מעבין לדעת, מה הם עושים ועל מה מדברים...

("מאסף" ה' ע' 211)

חבצלות לראש-תשנה

עבדנו כבדו תבצות עלייך שוגי מעבר לנחל-התנינים (במקום תבצת רחבת-הידים מיתונעים עתה השדות המוריקים והפירים של בנימינה). גרגו בחורבת "חאן" גדול על ראש ההר, באולם-א-עלק (אביהעלוקות בעברית, ביטל העלוקות המבוהות השורצות שם במים). ישנו על הגג של ההאן ועל הגורן השטוחה של הערבים, יחד אדם. בתוך החאן שימש לנו אולם אחד גדול ואפל "מחסן" (לסלים ולמונודות המרובים שהבאנו אתנו מהחץ-לארץ) "מטבח", סדק מתח על חבל חזה בין "המחסן" ו"המטבח", שבו עמדו כיריים פזורים מאבנים אשר עליהם היינו שופכים את הדוד הגדול היחיד ובו בישרנו את "הארוחת" שלנו - גזיקים מימים או ארוץ שהיה תמיד חרוך, אש הכירים מילאה את חלליו של האולם בסוף ובעצמו צורב המציע את העינים. עיני המבשרות היו תמיד אדומות ודומעות, ומן האולם גרו ריח עשן חריף, את אווירנו היינו איכלים בישיבה עלי-גבי הסלים והמונודות, או קורסים על הרצפה, או על האבנים בחץ. החצר מוקפת היתה חומת-אבנים מורבת פצוצות, ומכוסה שכבת גללים עבה של כבשים שדיו כוננים לבואן לילה לילה. בחוץ היינו לא אחת נתקלים במסבסובים הצמחי והחם גדלנו מעליהם אל האדמה שלנו ואף מיתונעים על המצוי החם והרף הנודף ריח עז של גללי כבשים.

עם השכמת הבוקר היינו גולשים מן ההר לשוני, אל הצפת היינו נכנסים זוגות וזוגות. מכוש ומערר ביקר, לתוך הבזק חופרים בו תעלות-תעלות, שתירער לפי תכנתו של המומחה לניקיון מטעם פיק"א. כל היום, בהפסקה קצרה לשעת הצהריים, סבלנו במים עד ברפזים. את ארוחת-הצהריים היינו אוכלים בצוותא, בלב הצפת. על אי יבש במקצת, בכל האנה ענפה בקירבה מעין שיקק וקירר, עם שקיעת החמה היינו חוזרים עיפים אל ההר שלנו כמזנים גדודי יתושים. צעיר-צעיר היינו עליים ובידעים הביתה רק עם השכמה בדרך-כלל השבילים בחצי שומרון פתולולים הם ומועדים לתעיות. סלעים גדולים וקטנים מסתירים את האופק מעיני העליים בהר, ויקרה כי צעדים מעטים לפני הבית אין אתה מכיר את המקום, ואתה מפקפק אם הלכת בדרך הנכונה. ערב אחד איהרני בשונו מזכרון-יעקב הביתה, אתנו היה החמור הלבן שלנו, שנשא על גבו את ה"פרודוקטים" מן "המטבחיר" אותו לילה המזורז הלכן שלנו, ואת אימתו הנבירה ילדית התנים שהתרועעו לרגלינו, השבילים ליל חושך היה, ואת אימתו הנבירה ילדית התנים שהתרועעו לרגלינו, השבילים נשתבשו ולא ידענו לאן עלינו לפנות. אולם הקמור (עתה המהדרס ארית שרון) מצא עצמו: "הסוזרו בזה אתה זה בטרדמה ותנו יד איש לאחיו ולכי אחרי החמור ויבלינו הבית" - קרא אלינו יחד היה לשמחתנו ועדולת הגענו בשלום הביתה אחרי כמותית שעה של תעיות-תוללים בין סלעים וקוצים. החמור הילכנו בסוחות.

כל עוד לא קדחנו לא עלה על דעתנו כי אי-אפשר להמשיך זמן רב באוהר-החיים בלתי-מסודר בשלנו כאן, בסבחים היינו, כאלה הם החיים בארץ וטוב ככה. אולם התחלנו לקדוח, תחילה בחדים, אחר-כך רבים, ופעם קרה כי משבעים ושנים חברים יצאו ארבעה-עשר בלבד לעבודת, והיציא שכוו חילים, תנאי-אשפוז לא היו לנו.

ואף לא היה בידנו להשיכנום החת קורת-גג; רק אחרי מאמצים גדולים השגנו אחל רהי-שילוחם ליחדר-חוליה.

הגיעו ימים קשים. עבדנו בקבלנות: השכר היה לפי אורך התעלה. "המטבחיר" הפסיק להת לנו מונות בחקפה; הרעב החל להציק לנו, ולא היה כוח לחפור. קבוצת יוני השנה עזרה לנו מעט בשלוחה אלינו שקים אחים של שעועית. ימים על ימים אכלנו איפוא רק ישיעית.

הנה בשמש ובה ראש-השנה הראשון לנו בארץ. אך נחוג אותנו בזה ייבדל מימי-ההול? "לא נחוג אותו כלל, לא נעשה כל הג' אמרנו, "מרבית חברינו חולים. המעצבים הבריאים (ביניהם מיכאל ומרים אסף שלא קדחו אף פעם אחת) מושכים בתול וכיצד נטיל עליהם עומס נוסף? לא נערוך כל חגיגה אלא, פשוט, לא נעבוד אותו יום הסל", וכן חללטנו.

אך בביא היום הזה הופתענו בעצמנו. החג בא ונחוג מאליה, על אף החלטתנו הנוקשה והמרה. ותדבר כך היה: לפני הצהריים נשמעו לפתע קריאות עליוות מאוחר הסועים הקרובים לביתנו. צהלה ושריה בקעו מהשביל המליך מצד הרעבת. רבנו בכיוון הקולות, והנה לפנינו חברים אחים, שעלו יחד עמנו ארצה לפני חדשים אחרים. באנו אז בקבוצה גדולה, למעלה ממאתים איש, ונחממנו לשתי שולחות: לא קיבלנו מקום-עמידה גדול לפי מספרנו. אהנו הלכנו לאולם-א-עלק והם נשלחו לביתנו, אשר עלייך יבנאל שבגליל. עתה באו אחים מהם לבקרנו לימי הזה.

הם נדחפו למימא פנינו שנפלו, אך אהנו שמהנו מאוד לבואם. למרבה התפתעה ראינו בידו את הארוחת זר גדול של תבצלות לבנות, תפרחים והאשונים שלנו בארץ. על התרים שלנו ראינו עד עתה רק קוצים יבשים וכמושים. לא האמנו למימא פנינו. החברים הגישו לנו את הור. רקדנו שרנו ושמחנו על הפריחים הנפלאים האלה. לפתע הושלך חג, כמו מאליה, בכל.

אחד החברים נתפס להתקין שולחן: הוא גם קרשים עלי-גבי אבנים, חברה את הביאא סדון נקי ופושא אותו על השולחן, ועיד אותו מצאה פחית ריקה של שימורים. שפחה איתה בגייר והרי צלוחית נאה לחבצלות. והנה כבר עומד שולחן, מכוסה מפה נקיה, ועליו נוצצים תפרחים בלגנים חוזקו לאור השמש. כמסורסים רקדנו ושרנו מסביב לביולחן המקושט.

אחר יום טעמנו בשעועית טעם שונה מהרגיל; קורטוב מסעדת-החג.

אנדה פיקרית-עמיר

גם רגעים טובים היו, כמו אלה שאנדה מספרת עליהם, ואחרים - טיולים בארץ וביקורים אצל חברים. היתה תחבת רכבת קרובה מאוד אליהם, וכאשר היה כסף, נסעו ברכבת - אם כי על פי רוב לא היה כסף לבסיעות סתם, ורק חולים שהובלו לבתי חולים נסעו ברכבת. כשלא יכלו לבסוע, הלכו ברגל. הלכו לביתניה לבקר את חבריהם, ואף יותר רחוק, לטייל בגליל. ושוב נחתה עליהם מכה לא צפויה. אחד החברים, דב אופר, הלך לבדו אי שם בגליל וערבים מצאוהו ורצחו אותו. ^{זאת} רק קצת יותר מחודש אחרי בואם לארץ.

חברת יק"א, שהיתה מעוביבת בזרז קצב העבודה שלחה למקום עובדים נוס- פים שהיו כבר בעלי יותר ותק ובסיון בארץ. הם חיו באותה חצר, לצידה של הקבוצה, אך לא בצורת קבוצה. מצבם, הגופני והחומרי, היה טוב יותר. דבר זה רק הוסיף לתכולם של חברי הקבוצה. הם קראו להם "חלוצים סתם" - בניגוד לעצמם, שהיו חלוצים מתוך הכרה - ובמבצע מכל קשר איתם. אנדה פיבקרפלד עמיר היתה היחידה שהתקרבה אליהם קצת, אך בשל כך הסתבכה במריבות עם חבריה.

עם בוא גשמי החורף הראשונים ^{של שנת תש"א} היה בדרך לכל שעליהם להתפזר. יותר ממה- צית האנשים היו חולים במחלות קשות שדרשו טיפולים ממושכים. חלקם נאלצו לעזוב את הארץ כדי לזכות בטיפולים באותים ולשקם את בריאותם, בהם גם אנדה ואחיה יעקב פיבקרפלד - שניהם ביצעו את שובם לחו"ל גם להשלמת לימודיהם, וכעבור שנים אחדות חזרו לארץ. היו אנשים שהבסיון הזה בחיי קבוצה הספיק להם לכל חייהם והם עברו לעיר, או ירדו מהארץ. אלה שהתכוונו להמשיך בחיי קבוצה עברו ל"קבוץ" של השומר הצעיר במחנה של סוללי הכביש מחיפה לבצרת, שם הצטרפו אליהם החברים שעזבו את ביתניה, וחברים נוספים שעלו לארץ, ובשנת 1922 הקימו את בית אלפא.

תל - צור

הצורך בעובדים לייבוש ביצות שוני עדיין עמד בעיבור ולכן הוזמנה לאום אל עלק קבוצה חדשה. גם זאת היתה קבוצה של יוצאי גליציה, בראשותו של צבי לופט, שהיה מהפעילים המרכזיים בתנועת הפועל הצעיר. הקבוצה עבדה קודם בסלילת הדרך מזכרון יעקב לשוני, ובאופן טבעי, כאשר המקום פונה והיה צורך לאכל-סו מחדש עלתה אליו קבוצה זו. בין עזיבת הקבוצה הראשונה לבין עלייתה של הקבוצה השנייה היה רווח של חודשים אחדים, שבו בוקתה החצר ושופצו מבנים אחדים כדי שישמשו למגורים. הקבוצה עלתה למקום באביב 1921. היא בקשה וקבלה מיק"א הלוואה של 600 ל"מ (לירות מצד'ות) ובהן קנתה בהמות וכלי עבודה, והחלה לפתח משק לעצמה - בצד עבודתה בביקוז הביצות.

היא נתנה למקום שם חדש - תל צור.

חברה אחת מהקבוצה הראשונה, צשקה לבצ'יץ, הצטרפה לקבוצה השנייה. היא התקשרה עם צבי לופט ובחשבה לרעיתה. צשקה מעולם לא חלתה. היא היתה אי-שיות מיוחדת, למרות שבראתה כבת טיפוחים עדינה, היתה חזקה בגופה ובאופיה. היא נשאה בקלות בכל התלאות, ותמיד היתה עליזה ועודדה את חבריה.

פיתוח המשק של קבוצת תל צור לא היה דבר קל, הוא נעשה יותר למרות

רצונה של יק"א, מאשר בעזרתה. הם עיבדו חלקות קרקע קשות וסלעיות על ההר. החלקות היו שייכות ליק"א, אך יק"א מעולם לא נתנה לקבוצת תל צור רשות חד משמעית לעבד אותן, והיו הרבה חילוקי דעות בשאלות של מיקום החקלות ועיבודן. אירע מקרה, בשנה השנייה, כאשר ערבי עלה על חלקה שהוכשרה ע"י הקבוצה וזרע בה גידול משלו, וכשבאו חברי הקבוצה להתלונן לפני פקידי יק"א גילו להפתעתם שיק"א עומדת לצידו של הערבי.

למרות הקשיים האלה הגיע המשק הקטן לתוצאות די טובות. לקראת השנה השנייה נעשו שיפוצים בוספים באזור המגורים והתבאים הוטבו לעומת אמה שהיו קודם. התחלואה ירדה בשנה השנייה לעומת השנה הראשונה (ובדאי לעומת זו של הקבוצה הראשונה), אך אפילו כך היא היתה גבוהה ביחס למקומות אחרים.

ב-23 במאי 1922 זיעזע את הקבוצה אסון בורא. צשקה לבצ'יץ בהרגה. תוך כדי עבודתה במשק הבית של הקבוצה התהפך עליה פרימוס בוער והיא נכותרת למוות. בדברים לזכרה, שכתב 'שמשון' ושנתפרסמו ב'הפועל הצעיר' בתאריך 23.6.1922, ברמז שבימים האחרונים לפני מותה הרבתה צשקה לדבר על מוות. האם היה האסון התאבדות ולא תאונה? - איש אינו יכול להשיב על כך היום. החברים בקשו לקבור את צשקה במקום, בתל צור; יק"א התנגדה; לבסוף הם עשו כרצונם וקברו אותה שם.

למרות הקשיים, המחלות והאסון, היו חברי תל צור בחושים בהחלטתם להאחז במקום, והמשיכו לפתחו. אבל יק"א היתה לא פחות בחושה בעמדה שלא להביח לקבורצה להתקיים במקום כישוב של קבע. הרעיון של חיי קומונה היה כה זר לפקיד יק"א שלא יכול להביא את עצמם לתמוך בקבורצת אנשים החיה בצורה כזאת. הם ראו בקבורצות החלוצים הצעירים קבורצות של נוודים – כפי שאכן היו בכורח נבסיבות – ולא עלה כלל על דעתם שאפשר יהיה להתמיד באורח חיים כזה. הם הכירו אמנם בצורך להחזיק את הקבורצה במקום באופן זמני, כדי שתכשיר את הקרקע, אך ראו בצורך לא פחות חשוב לסלק את הקבורצה לאחר מכן, ולפנות את השטח למתישבים כאלה שצריך היה לישב לפי הבנתם – במושבה. לכן לא הועילו, לא חריצותם לא רצונם ולא השתדלותם של חברי תל צור – בקיץ 1923 הם נאלצו לעזוב את המקום.

קבוצת תל צור

א

כסלו, תרפ"ג (1922).

קשה עדיין לכוונת את תל-צור בשם נקודה חקלאית, כי קבוצת חקלאיות אינן נולדות אצלנו בלי חבלי לידה קשים. צריך קודם להכין תכניות, תזכירים, לחכות לישיבות משותפות ולא משותפות של מוסדותינו, להחלטה, לתקציב, לכסף

230'

וכר, יוצאת מן הכלל תל-צור זו, שלא עלתה עדיין לשום מוסד אף בישיבה אחת. היא נסדרה בהתחלת תרפ"א על ידי קבוצת פועלים שעבדה בסלילת הכביש מזכרון יעקב לשוני, על פי סדורו של "הפועל הצעיר" ובאמצעים של י"א. יק"א נתנה גם הלואה קטנה לסדור משק-בית קטן — ושום איש לא שמע יותר על דבר הקבוצה.

אמנם היו צרות רבות במקום, ואנשי קופת חולים ורופאי "הדסה" ידעו היטב את השם "אום-אל-עלק". הם ידעו שהקבוצה הראשונה במקום זה נחרבה על ידי קדחת ותנאי חיים קשים. אך ברעש של שנת תר"פ נשכח מהר הדבר, ובתרפ"א לא נחרבה הקבוצה, ולכן ידעו רק שהמקום הוא רע במובן הסניטרי וטפלו מעט בהבראתו.

קבוצת תל-צור נולדה מתוך ההשקפה שמוכרחים להתקשר עם האדמה ומתוך הזכרה, שאין אמצעים לאומיים מספיקים לכך ושאינן לתלות תקוות במי שהוא אחר מלבד בכוחות עצמיים. הגורמים שהקבוצה לקחה בחשבונה היו: יק"א גותנת אדמה עם הלואה קטנה לסדור משק קטן, ועבודה. העיקר היא העבודה, היא שצריכה לתת למשק אפשרות הקיום וההתפתחות, והיא המספקת את צרכיהם המינימליים של החברים.

מוגזם יהיה אם נגיד, כי הדבר הזה היה כל כך ברור ומוחלט לחברי הקבוצה כבר בראשית הוסדה. הרבה התפתח ונוסף במשך הזמן, ושכר למוד רב נשלם בעד הנסיון הזה. וגם לא קל היה הדבר: צריך היה להלחם בקושי החינוכי — בתנאי המקום העלובים, באי הבנת מעשינו וביחס הסקפטי הרגיל אצלנו בנוגע לכל נסיון חדש, בטבע, במצב הכלכלי הקשה, בחוסר עבודה וכו'. וגם היה צורך לעמוד על המשמר בפני הקושי הפנימי — אי הבנה בתוך הקבוצה גופה, כרגיל בעבודה משותפת, ולבסוף גם להחזיק מעמד אחרי עויבתם של רבים מהחברים. וכשאנו באים להעריך את תוצאות העבודה, עלינו לקחת בחשבון את כל התנאים הג"ל.

כאמור עלתה הקבוצה בת 25 איש לאום-אל-עלק בהתחלת תרפ"א. לה קדמה במקום זה קבוצה אחרת בת 60 איש, שעסקה בעבודות יבוש בשוני. אך המחלות ותנאי החיים הקשים הכריחו לעזוב את המקום. הקבוצה החדשה מורכבת היתה בעיקר מצעירים, עולי גליציה, בני עיר אחת, רובם חברי "השומר הצעיר".

בהתחשבות עם המצב הקשה של המקום עזרה יק"א לקבוצה בהלואה של 600 ל"מ לסדור משק בית קטן. הכסף הספיק אז — לרכישת זוג בהמות ועגלה, מחורשות, כלי עבודה וכלי בית, זרעים והספקה לבהמות. בלי נסיון בעבודה ובלי

הקבוצה גרה בחצר ערבית. בשלושה חדרים שסודרו על ידי יק"א. בחלק אחד של הבנינים גרו עוד משפחות ערביות. חלק הבנינים שהיה עזוב והרס למחצה שימש לאורוות ולמחסנים. בתוך החצר וסביבה היו מונחות ערמות אשפה ורמש שנאספו שם במשך שנים רבות, ושהפיצו את הקדחת ומחלות אחרות במדה רבה.

המשק התקיים על הכנסות מעבודת חברים מחוצה לו. כל חבר וחברה הקדישו מההכנסות החדשיות חלק הגון לפתוח המשק. בשנה הראשונה עבדו 150 דונם לפלחה. 4 דונם לגנת ירק. המזרע הכנים חלק הגון של צרכי הבית לשנה השניה. בינתיים נרכש עוד זוג בהמות ועגלה, הוגדל מספר העופות, נוקו החצר וסביבתה, וטולקו ליק"א 40% מההלואה.

השנה הראשונה היתה שנת רכוש, למוד ובסוס. בינתיים וההכנסות מעבודות צדדיות נעשו יותר קטנות והקבוצה הכירה בחשיבות התנאי העיקרי של המשק: הספקה עצמית. גן ירק מכנים ומטבח מסודר הרשו את זה במדה גדולה. התבססו ענפי המשק, הוכשרו שטחים חדשים, נקבעה שיטת עבוד. החברים רכשו ידיעות חקלאיות מעשיות גם בנוגע לעצם העבודה, וגם בנוגע לתנאי המקום.

להכיר היטב את תנאי המקום ולקבוע שיטת עבוד היה קשה עד מאד. שטחי האדמה של אום-אל-עלק אינם במקום אחד. הם מפוזרים בין סלעים, חלקות חלקות קטנות ולגמרי בלי קשר דרכים. האדמה מנוצלה על ידי עבוד בלתי רציונלי במשך שנים רבות. משש מאות הדונם של אדמת הזריעה רק כ-400 מוכשרים לעבוד אירופי, וגם זה רק אחרי סדור דרכים. ולכל אחת מ-50 החלקות בערך יש סגולות ומסורת אחרות ושכר למודן עלה לנו ביוקר רב.

בכל זאת היתה השנה הראשונה שנת הגברת הבטחון העצמי. למרות התנאים הקשים, למרות המחלות, אשר כמעט בלי הפסקה תקפו את הקבוצה במשך כל השנה (מספר החולים לא היה פחות מ-25% מהמספר הכללי ועלה לפעמים ל-70% ויותר). למרות חוסר עבודה צדדית בתקופות ידיעות ניכרת היתה על כל צעד ושעל התפתחות והתקדמות במשק. ולא בעזרת חוץ: לא מצד יק"א — חוץ מההלואה הנ"ל, לא מצד ההנהלה הציונית ולא מצד המרכז החקלאי לא היתה לקבוצה במשך כל הזמן הזה שום עזרה חמרית. ורק בסוף תרפ"א התחילה יק"א

מסדרת את הבנינים. סודרו חדרי לינה מרווחים, אורוות, רפתות ומחסנים ונעשה הרבה גם להבראת המקום ולא בלי תוצאות חיוביות.

בתחלת שנת תרפ"ב קבלה הקבוצה מהנהלה הציונית הלואה של 400 ל"מ לקנות אינוסטר דומם ובהמות חלב. נרכשו 5 פרות ערביות ועדר עזים, מכשירים, כלי עבודה ומכונות חקלאיות. שנה שנייה זו היתה שנת התבססות חקלאית. שנת העמקת הידיעות וההכרה החקלאית אצל חברי הקבוצה.

בשנה זו נעשתה כבר עבודת המשק לנקודה המרכזית של פעולת הקבוצה. מספר העובדים במשק בשנה הראשונה היה בין 1-4. בשנה השניה — $\frac{3}{4}$ מכל חברי הקבוצה (ואפילו יותר). הקשר בין העבודה הצדדית ובין המשק נעשה לאורגני: המחלבה, הגן והלול נתנו כמעט את כל הכלכלה לעובדים, וגדלה בין החברים ההכרה, כי רק על ידי שתוף כל הכוחות בעבודה, רק על ידי ההתאמצות המכסימלית בכל ענפיה וגם על ידי השתוף בתוצאותיה תושג המטרה.

אך גם השנה השניה היתה קשה. במשך $\frac{3}{4}$ השנה לא היתה כמעט לגמרי עבודה צדדית, מקור הפרנסה החשוב לקבוצה. המשק נתן אמנם הרבה אבל לא הכל. מצב הבריאות ביחס לשנה הקודמת הוטב אמנם גם הוא, בכל זאת, ביחס למקומות אחרים, היה חמיר רע; על המשק חקסן עברו גם אסונות משקים שונים ובכל זאת התקדם המשק באופן ניכר. נרכש זוג פרות שלישי באופן שרכוש הקבוצה כולל כבר 4 פרות, 2 עגלות ושני עגלים. 50 עזים, חמור, לול תרנגולות ויונים ואינוסטר דומם: 3 עגלות, מארשות, כלי עבודה ומכונות חקלאיות שונות. אינוסטר ביתי וכלי מטבח, חלק תגון של זרעים והספקה לאנשים ולבהמות. גן ירק נושא פרי. חוץ מזה שולם ליק"א עוד 10% על חשבון ההלואה, נחרשה אדמה לשנה החדשה, הוכשרו לעבוד שטחים גדולים חדשים, אשר במשך השנתיים שעברו סוקלו על ידי הקבוצה. וקרוב ל-50 דונם זובלו על חשבונה.

אם נמדוד כל זה בקנה המדה של משקים אחרים — אין זה הרבה; אולם, אם נזכור באיזה סכומים מצומצמים ובאיזו אמצעים מוגבלים השתמשה הקבוצה ליצירת משקה, וגם נקבל בחשבון כי זה נעשה באימ-אל-על, מותר יהיה להגיד שנעשה כאן הרבה מאד. אולם יחד עם זה יש לציין את העובדה המרה שלמרות הכל נשארו כיום בקבוצת תל-צור רק מעטים מאלה, אשר עבודתם השקעה כאן... אין פה המקום לעמוד על סבות העובדה הזאת, רק זה צריך להגיד: הרבה יותר מאשר על המשק הצעיר עבר על הקבוצה עצמה. כמה טרגדיות פנימיות הצטברו פה, כמה לבבות נשברו, כמה קשרים נפסקו... אולי הקדחת האכזרית, אשר החלישה את הגופות, החלישה גם את הלבבות, אולי קושי התנאים — הוא שהביא את הפירוד, ואולי זה רק סבת אי הקביעות שבנוער והתשוקה הרגילה

233

לרשמים חזקים: העובדה היא, שאחד אחד יצאו את הקבוצה, השאירו את פרי עבודתם בעצם התפתחותו, הלכו בלב שבור ופנו מקום לקבוצה חדשה, מלאה חיים וכוח וריגון יצירה חדש. ורק עד אחד נצחי נשאר כאן, קבר יחידי בגן התאנים. קבריה של חברה אשר כל הסבל של הקבוצה הראשונה והשנייה עבר עליה... (ע. לופט, הפות"צ, תרפ"ג, 7-8).

ב

כסלו, תרפ"ד (1923).

עם התחלת העליה השלישית, בימים ההם שכולם נהרו אחרי נצחונותיה של הציוניות, נסחפה גם פקידות יק"א עם הזרם. הדבר לא נעשה אולי מתוך החלטה למפרע, אולם למעשה התקרבה הפקידות של יק"א אז לעבודת צבור הפועלים והתחילה להודות בצורך להעסיק עולים חדשים בחקלאות ובעבודות האחרות הנעשות על ידה. אולם בשעה שהרגישה רק ברוחות האחרות המנסבות והתלהבות הצבורית שקעה, החליפה גם פקידות יק"א את החזית. אצל יק"א היה זה דבר מקובל ועומד: במקום שנחוץ היה לכבוש איזה מקום חדש, והפרספקטיבות שהיו נשקפות לכובשים בזמן הראשון לא היו מזוהרות ביותר, השתמשה תמיד למטרה הזאת בפועל העברי. אף היא סמכה על כח ההתמדה ועל המסירות החלוצית של האלמנט הזה. ככה נכבשו ונוסדו כמה נקודות בגליל העליון והתחתון ובשומרון; הנקודה האחרונה אחרי ביתניה ב' שנחרבה כבר מזמן — היתה תל-צור.

בשנה הראשונה לקיומה של תל-צור לא התעסקה הקבוצה ברובה במשק. אולם אחרי כך, בראות הפקידות שאנחנו מגדילים את המשק על חשבוננו, מוסרים לה רשימה על שטח יותר גדול של אדמת מזרע, ובהרגישה בכלל שאין אנו נתונים תחת מרותה, שנתה תיכף את טעמה והתחילה לדבר אתנו קשות; מדי פעם הזכירה לנו שלא נחשוב כי אנו קבוצה חקלאית. הם, אנשי יק"א, אינם מכירים בנו ולא יכירו בנו בתור שכזו. ההדגשה העיקרית על סבת התנגדותם היתה: הקומונה שבקבוצתנו... לזה הם אף פעם לא יסכימו!...

הפקידות המקומית היתה מהרגע הראשון מעוניינת באי הצלחתנו המשקית. בחששה כנראה שהצלחה משקית עלולה לעורר בנו תיאבון, מנעה מאתנו את חלקות האדמה היותר טובות. כל מקום שאפשר היה לגשת אליו בעגלה, נמסר על ידה לערבים. על מחאתנו בנידון זה התבטא הפקיד המקומי ה' ר. כ. בין יתר דבריו, שהגבול שלנו הוא הדרך, כלומר הסלעים שייכים לנו. ומענין לציין פרט אחד במרשת הלחץ שהפקידות לחצה אותנו: הכינונו חלקת אדמה כדי לזרוע עליה

עדישים. ביום בחיר אחד עלה ערבי זרע על אותה החלקה כרשינה. כותב הטורים האלה עבר את השדה וראה לתמהונו, כי השדה זרע; לא פללנו שדבר כזה יעשה ע"י מי שהוא מהשכנים, כי הן אלה ראו שאנו מכינים את האדמה בשבילנו, ומלבד זה הרי היחסים בינינו ובין השכנים שלנו היו הכי מצוינים — וחשבנו איפוא שזאת עשו ערבים זרים או אולי איזה אכר מוכרין, בטעות או שלא בטעות. מצאנו מחרשה ערבית בשדה, ובכדי להוכיח מי הוא אשר חרש זרע לקחנו את המחרשה הביתה. אחרי כמה שעות הביא לנו שכננו מכתב מאת הפקיד ר. כ. מלא תוכחה: איך אנחנו מרשים לעצמנו לעשות משפט בעצמנו? דבר כי יפול ביניכם ובין שכניכם — תבואו אלי ותעמדו לפני כס המשפט וכו'. בסוף הוא מוכיח אותנו שזה לא יתכן לקחת מחרשה מידי העובד... כלומר שזה לא יתכן מצדו המוסרי. עובדות כאלה, רבות מאד שאין למנותן כאן, הורידו את ערכנו אפילו בעיני הערבים שכנינו, שהתחילו לזלזל בנו.

כדאי לציין שמצד המשרד הטכני של יק"א, הנמצא תחת הנהלת ה' קנטור, היה יחס טוב אלינו, לא היתה שום עבודה בסביבה שהמשרד לא הודיע לנו מקודם עליה, ובזכות עבודות צדדיות התקיימו והגדלנו את המשק, אבל נראה שע"י פקודה מגבוה הורע גם היחס הזה בזמן האחרון.

המצב הזה הביא לידי הפרת שלום הבית בקבוצה. היאוש התחיל לחדור ללבות של אחדים, והתחילה מלחמה בין המיואשים ובין הבלתי מיואשים. התחיל גם אצלנו הפרק המעציב של „חלופי גברא". כלפי חוץ היינו עוד מאורגנים והגנו ביחד על זכויותינו. עוד בזמן היותו של ה' פרנק בארץ בפעם האחרונה התייצבו באירכת הקבוצה לפניו בדרישות אלמנטריות שונות. הוא אמר שהקבוצה אינה יכולה לקוות לאיזו עזרה מצדם, אבל היא יכולה להשאר באותו המצב שהיתה עד עכשיו. נראה שהפקידות לא התחשבה הרבה עם דבריו של ה' פ. ואולי גם הוא בעצמו לא עמד בדבורו. הפקידות נתנה פקודה לקבוצה שתפנה את המקום עד הראשון לאוקטובר, וגם מבלי לחכות לתשובה מאתנו פרסמה תיכף מודעה פומבית שאדמותינו עומדות לחכירה. זה היה כמו כמובן רק צעד יורדי בכדי להפקיע ע"י כך את זכויותינו על האדמות האלה. תיכף אחרי פרסום החודעה הזאת התחילו בעלי החובות הפרטיים להציק לנו. הוכרחנו למכור חלק מהאיגוסטר כדי לסלק את החובות. נמכרו הפרות, נמכרו העצים ועוד, ומוכן שתחת הלחץ הזה נמכרו כל אלה במחירים נמוכים. אחרי המכירות האלה נשארה הקבוצה בלי הענף הכלכלי העיקרי שלה — החלב. בגלל זה נתרבו המחלות בזמן האחרון והגיעו עד לשבעים וגם שמונים אחוז. ומתוך כאב וצער רב החליטה הקבוצה לעזוב את המקום. מענין לציין שכל המוסדות הישוביים, גם הרשמיים, הכירו באופן רשמי

בשם המקום „תל-צור" — רק יק"א בקורספונדנציה הרשמית שלה היתה גוהרת מלהזכיר את השם הזה, והשתמשה תמיד בשם הערבי „אום אל עלק", רק לבסוף התרגלה לכתוב „קבוצת תל-צור, באום אל עלק".

הפחד שמא ישאר איזה זכר אחרינו במקום הזה היה גדול מאד אצל יק"א. בכל שנה, בחמשה עשר בשבט, היו לנו חלופי דברים בניגע לאלו תריסרים של שתילים לנטיעת עצים לזכר החג העממי. יק"א התנגדה בכל תוקף שאנחנו נטע עצים משלנו, ורק היא מסרה לנו משלה אלו עצים, יבשים על פי רוב, או כאלה שאינם נקלטים באדמת הסלעים.

ביום האסון הנורא, שעלה לקבוצה בנפש אדם יקרה, התנגד הפקיד המקומי ר. כ. מוכרין, לחצוב שם קבר. כל זה נעשה כדי שלא ישאר שום זכר אחרינו. עכשיו נשארה תל-צור ריקה מאדם ובהמה. במקום הזה שבמשך שלש שנים ויותר היה הומה משירת נוער עליוה ומעבודה מאומצת, שורר עכשיו שקט גמור. במקום הזה שמש פנת מנוח לעובדי אורח בשמון הנורא אשר מסביב, נשאר רק עד אחד. נצחי, סמל הסבל שלנו... נשארו גם כמה עצים צעירים סמל החיים שלנו... מלבד זה הכל גמחק — נמחקה נקודת ישוב ממפת כבושינו בשנים האחרונות...

"משמר הוולגה"

אולם עדיין לא באמרה המילה האחרונה בפרשת אום אל עלק. המרכז החקלאי כבר לקח את תל צור תחת חטונו וראה בה בקודת התישבות, ולכן הוא בכנס עתה למאבק עם יק"א על המשך ההתישבות במקום. אברהם הרצפלד הטיל את כל כובד משקלו למאבק, ובראה היה שידור על העליזה – אושרה כביסתה של קבוצה חדשה למקום.

באה קבוצה שקראה לעצמה "משמר הוולגה", והמשיכה במה שקבוצתו של לופט הפסיקה – לפתח את המשק העצמאי ולעסוק גם בעבודות צדדיות. בראה היה שהכל הולך למישרין, אולם אז קרה גם לקבוצה זאת אסון. עקב הצלחה טובה ביבולים, הקבוצה הזמינה פועלים בוספים לעונת הקציר מלשכת "הפועל הצעיר". עם פועלים אלה באה בחורה בשם דורה ליפובסקי, שהתידדה עם חבר הקבוצה משה לוקצ'ר. לילה אחד יצאו דורה ומשה לשמירה בשדות. חברי הקבוצה בחרדו לשמע יריות בלילה, יצאו בעקבות זוג השומרים ומצאו אותם ללא רוח חיים – ברור היה שהם התאבדו. אחרי האסון בעשה יחסה של יק"א לקבוצה חשדני. עדיין היתה מוכנה לאפשר לה להישאר – אם תיהפך למושב עובדים. אבל חברי "משמר הוולגה" רצו בחיי קבוצה, לכן הם עזבו את תל צור אחרי חודשים ספורים בלבד של שהיה במקום ורובם עברו לגביגר.

בכך נבטשה תל צור סופית.

קבוצת כברה

ראשיתה במקוה ישראל

קבוצת כברה התקיימה במשך כשלוש שנים, משנת 1921 עד 1924, אולם סיפורה מתחיל בשנת 1918, בבית הספר החקלאי "מקוה ישראל". בשנה זו החלה "מקוה ישראל" להתאושש לאחר שנות מלחמת העולם הראשונה. במשך המלחמה גפס-קה התמיכה שקיבל המוסד קודם לכן מחברת "כל ישראל חברים" (בגלל קושי בהעברת כספים לא"י), בית הספר החקלאי נסגר והמקום הוחזק כחווה חקלאית ע"י העובדים וחלק מהתלמידים לשעבר, תוך קשיים רבים. לאחר המלחמה, קיבל הברון רוטשילד על עצמו את התמיכה בהקמתו מחדש כבית ספר חקלאי, תחת ביהו-לו של ד"ר אליהו קראוזה, אשר ביהל והחזיק את המקום גם בשנים הקודמות, הקשות. בסתיו של שנת 1918 נפתח המחזור הראשון בביה"ס המחודש, בין שאר החידושים שהיו בו היה גם ענין השפה - מתוור זה היה הראשון שהתנהל בעברית. אל סגל המורים הצטרף אדם רב פעלים בהתישבות ובתרבות בא"י, אליעזר יפה, והוא הביא עימו גם תלמיד - בן אותה, משה לרבר. התלמידים במחזור היו בני מושבות, וכן נערים עולים שנאו לבדם. בהתקרב מועד סיום הלימודים של המחזור, בשנת 1920/1, התעוררה השאלה "ומה הלאה?" בני האיכרים שבמושבות יכלו לחזור אל משקיהם, להשתלב בהם ואף לקדם אותם בעזרת הידע שרכשו. האחרים, בני העיר והעולים החדשים, שאפו לקבל בחלות במושבות החדשות שהיו הולכות ומוקמות, ולהיות לאיכרים. מכיוון שביה"ס היה קשור עם חברת יק"א של הברון רוטשילד, ואותה חברה גם טיפלה ברכישת קרקעות ובהקמת מושבות, הופנתה שאלת עתידם של הבוגרים אל החברה. חברת יק"א אכן הקימה מושבות חדשות, אולם היא בטתה להיות בררנית בבחירת המתישבים. העדיפות ניתנה לבעלי משפחות ולבעלי בסיון בחקלאות, על-פני בודדים וחסרי בסיון. בו בזמן עמדה יק"א בפני בעיה נוספת - היא רכשה קרקעות בכסף מידי בעליהן האפגדים (ובד"כ שילמה כסף נוסף לאריסים הערבים כדי שיסכימו לעזוב), אך היה צורך בכיבוש הקרקעות ע"י עיבודן והחזקה בהן. היה צורך בקביעת עובדות בשטח. בתחילת 1921 בסע ד"ר קראוזה לצרפת וחזר עם רעיון אשר ישרב את המצוי והרצוי לשבי הצדדים: יק"א תציע שטח שנבחר לותה לקבוצה מבוגרי מקוה; הקבוצה תקבל על עצמה להתישב במקום, לעבד אותו ולהחזיק בו; כעבור תקופה שבה ירכשו הצעירים בסיון מעשי בחקלאות, תמציא להם יק"א סידור להתישבות במושבות. תקוות שבי הצדדים היתה, שאחרי קבוצה ראשונה זו יצאו קבוצות נוספות מבוגרי המחזורים הבאים למבצעי התישבות דומים.

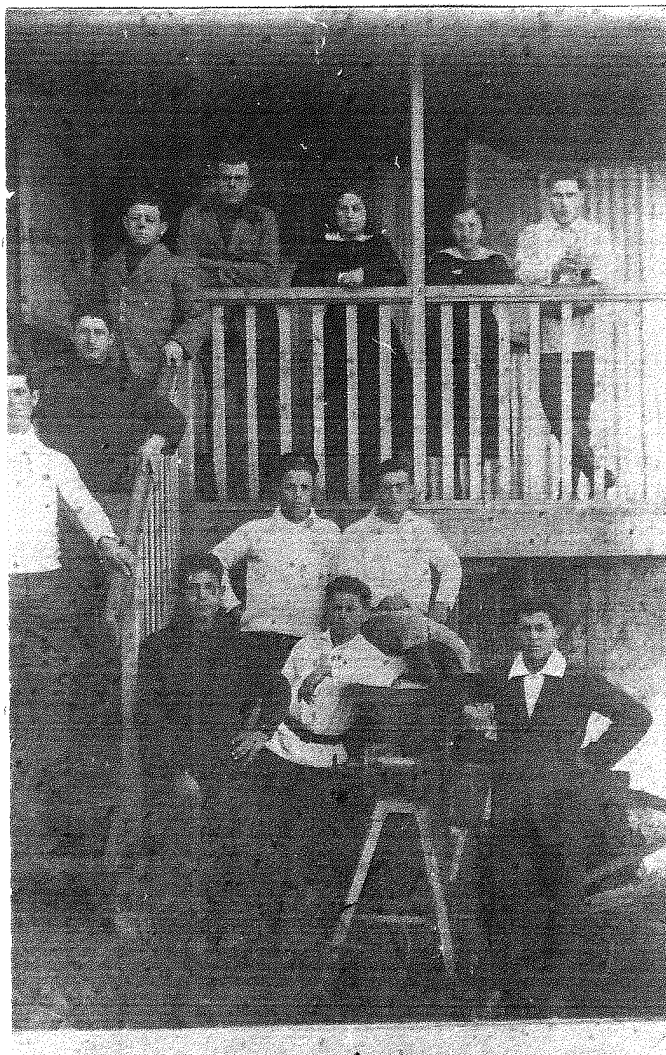
מקורות לקטע זה - "מאה שנה מקוה ישראל" מאת יוסף שכירא ע' 216 - 229

* יש להביח שהתקיימה חליפת מכתבים כלשהי בנושא הקמת הקבוצה, בין מקוה ישראל לבין חברת יק"א, אך מכתבים אלה - אם אכן קיימים - מצויים בחלקים מארכיון יק"א ומתוור מקוה ישראל שהועברו לארכיון הציוני המרכזי בירוש-לים ובמצאים עתה בתהליך סידור. נסדייז אינם פתוחים למהל.

מקרב הבוגרים של המחזור הראשון נתגבשה קבוצה של עשרה: משה לרנר, דניאל ענתבי, אליהו ינובר (יבאי), אשר גולדמן, בנימין הלוי, יחיאל כהן, אליעזר סגל, ויגיסר וגוטליב (ששמותיהם הפרטיים אינם זכורים למקורות שלי) ואחד ששמו בשכח.

חברת יק"א הציעה לפני הקבוצה מקומות שונים להתישבות: גזר, קיסריה, סיבדיאבי (דרומית-מזרחית לזכרון יעקב), זרעביה (בית חבציה) וכנדה. בציגי הקבוצה, ובהם דניאל ענתבי, שבחנו את המקומות, יכלו להזין עיניהם באדמת כנדה מבעד לחלון הרכבת שעברה בקרבתה. המקום קסם להם משום שנראה ירוק-עד ועשיר מאוד בצמחיה, הם ראו זאת כסימן לאדמה פורייה ובחרו במקום הזה. עתידים היו לסבול הרבה בגלל בחירתם, שכן עושר הצמחיה היה במקרה זה סימן לכך שהשטח כולו ביצה.

לפני הצריף בכנדה -

סימין לשמאל ומלמעלה למטה:
דניאל ענתבי, אסתר, לינה,
משה לרנר, אליהו ינובר (יבאי),
אשר גולדמן, גוטליב,
בנימין הלוי, אסף צוקדמן,
יחיאל כהן, אליעזר סגל,
ויגיסר.

ידיעות ומעשים.

המחזור במקוה ישראל.

ביים אלול תרפ"א יצא במקוה ישראל המחזור הראשון, מאתרי ההפסקה שהיתה בלמודי בית-הספר להגלי המלחמה. 26 חבורים אשר יוצאים מסקות ישראל מווינים בידועות הקלאיות הנזירות, הן לעיון והן למעשה, נמצאים כ"ד בני אברים אשר חזורים לעבודתם בבית הוריהם ושינוי מודאי סדר במשקם החקלאי לתועלתם ולתועלת ארצנו.

חלק מהחבורים הגם בני הורים בלתי חקלאים שאין להם קרקע לשוב אליו אחרי גמרם את בית-הספר - ועבור החבורים האלו והחבורים הנמצאים בתנאים כאלו שיצאו במחזוריים הבאים - המכונים חבורי חידוש, ע"פ הצעת הנהלת מקוה ישראל, להקציב שטח של 1000-1200 דונם אדמה לשם סדור חור, שבה יושבו תלמידי מ"י את עבודתם החקלאית אחרי גמרם את בית הספר, המסק הזה יהיה שייך למקוה ישראל והתלמידים ינהלו את העבודה על אחריותם בצורת קבוצה. התלמידים, אחרי עברם שנה בהצטיינות בעבודה, יתחדרו בחור אברים במושבות יק"א.

בתור מקומות מתאימים לחתירה השתלמות זו הוצע: אדמת "גורי ביהודה" או "קמריה" או "כפר-ברוקה" ע"י נכדת-בנימין בשומרון.

בעוד חודש אחרי קביעת המקום ואשור התקציב, יעלו חבורי "מקוה ישראלי" אלו - שנים עשר במספר - לסדר ולעבד את משקם החדש.

ג'מוסים בב'צות כברה

אדמת כברה

אדמת כברה ברכשה ע"י יק"א עוד בשנת 1913. היתה זו אדמת ג'יפטליק שבכברה ע"י מספר אפנדים, והם החכירו אותה חכירת משנה לאריסים מועטים אשר ישבו עליה ועיבדו אותה, במידה שאפשר היה לעבד, והחזיקו מעט עדרים של ג'מוסים. יק"א רכשה, בשנת 1913, מידי האפנדים את הזכות לחכור את הקרקע-עות. מאז ואילך בכבסה למו"מ שבמשך שנים, עם האריסים, ובסופו שילמה להם פיצויים ולחלקם טיפקה קרקעות אחרות, כדי שיסכימו לעזוב. בכך לא היה די עדיין, צריך היה לקבל משלטונות המדינה זכיון לעבד את השטח. יק"א פנתה לשלטונות התורכים בבקשה לזכיון לביקוז הביצה ולעיבוד; התנהל מו"מ ממושך אשר בקטע עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה; אחרי המלחמה חידשה יק"א את הפניה, הפעם לשלטונות הבריטים, ולבסוף קיבלה את הזכיון בנובמבר 1921. בינתיים עשתה יק"א, מדי פעם, בסיונות לתפוס בשטח ע"י החכרת חלקים ממנו לאכרי זכ-רון יעקב, אך ללא הצלחה רבה - הזכרונות לא היו מעוניינים בקרקעות ביצתיות בתוספת סכסוכים עם שכניהם (בכל זאת, מעט מהקרקעות נחכרו, מתוכן כ-100' ע"י משפחת בן חיים, שאחר כך, עם בואה של קבוצת כברה, ויתרה על השטח לטובת הקבוצה).

בשנת 1921, כאשר בערכו תכניות ליבוש ביצות כברה, ובראה היה שהזכיון יבתן סוף סוף, יצאו התושבים הבדואים למאבק משפטי בהנהגתו ובאמצעותו של עו"ד ודיע בוסתני מחיפה. בוסתני התמחה בסוג זה של מאבק משפטי, הוא יצג את רוב ערביי שפלת החוף בתביעות שהיו להם בגד המוסדות היהודיים, והוא הבהיג את המאבק לא רק בין כתלי בתי המשפט. פעילותו השתרעה החל מהפעלת האבשים שיגישו תביעות, וכלה בהסתה למעשי אלימות בשטח ובהשתתפות במעשים אלה. מעבין אולי לציין, כי התהליך המשפטי במשך עד שנת 1924: ממשלת המנדט הבריטי התערבה בו, הכירה בתביעותיהם של הבדואים כצודקות והטילה על יק"א להשאיר בידיהם את אדמותיהם או לפצותם; מכיוון שכדי לבקז את ביצות כברה היה צורך ברצף השטח, הציעה יק"א לתושבים קרקעות אחרות ומשהסכימו, ביצעה את כל רישומי החלפת הבעלות על חשבונה; ואילו אחדים מהבדואים, ברגע שקיבלו לידיהם את הקרקעות החליפיות, עמדו והציעו אותן למכירה...ליק"א עצמה

PICA REPORT

K A B B A R A

1. In 1913 the Turkish Government, through the channel of the "General Council" of Beyrouth (Mejlis Villayet Oumoumi) had accepted to sell to our Association, on condition that we should reclaim them, the total area of the Kabbaralands and swamps and the Athlit lands and swamps. We were to undertake to carry out on our own account all drainage and reclamation work and pay the Government £T.1 per dounom, against which payment the Turkish Government was to issue us title deeds for this land.

In connection with this understanding, an agreement was signed in 1913 between both parties and sent in 1914 to Constantinople to be approved by the Sultan (Rechad).

The declaration of war stopped the execution of this agreement and its confirmation by Constantinople.

2. Immediately after the British occupation of Palestine we submitted our old agreement to the new government and asked that it should be put into force. We were informed that, following an existing Ordinance, the Government was no longer ready to sell those lands but was prepared to grant us a lease over a long number of years.

After having discussed the conditions of this lease during more than a year, an agreement was signed between the Government and our Association on the 8th. November 1921 (copy enclosed).

3. At the moment these lands were to be delivered to us and we were to start drainage work, some claims were raised through Mr. Wadi Boustani

A) At Kabbara. a) by a group of Arabs who cultivated an area of

SW/3367

300 dms. of tillable land included in the general area of Kabbara b) by some of these Arabs who had planted a few trees on some small plots of 3 to 5 dms, each, extending over a total area of 60 dms c) by a group of Ghawarneh Bedouins who were camping in the swamps with their buffaloes.

B) At Athlit by the heirs of Abdullah and Moussa Saade who had sold all their lands in that locality but who claimed certain rights over Government land.

4. Enquiries were made by the Government to verify these claims. They were carried out in such a way that the Government was misled by exaggerated and inaccurate information as to the number of people who were affected by this Concession, the importance of the resulting damage for them, the number of buffaloes which used to graze in these swamps etc. Finally the Government recognised that the claims relating to A(a) and (b) were justified and decided that the land they claimed to cultivate or to have planted should be left in their hands -- the first (a) in the form of a lease on the same conditions as ours and the second (b) in the form of title deeds. Regarding claim c) an area of 2500 dms. of swampy land was to be reserved to the Ghawarneh Bedouins who could be thus given the possibility of continuing to graze their buffaloes and live in the swamps.

5. Seeing that our drainage scheme had to be executed in full in order to ensure the proper reclamation of this area and to free the locality from the malaria which infested all neighbouring villages and colonies, we came to an agreement with the Ghawarneh Bedouins, with the approval of the Government, and we exchanged the swampy land which w

was to be left in their hands against an equivalent area of cultivable and pasture land which we owned in the vicinity of this concession area(Tantura and Shamariyeh lands). Title deeds were given to each of these Ghawarneh claimants for all the plots of land thus delivered to them by us. We took on our account all transfer fees and other expenses involved in these transactions and each of these Bedouins is cultivating since that time(1924)the lands which we remitted to them.

5. In addition to all this our Association gave these Bedouins a compensation in money(£E.2000) in order to enable them to settle on the new lands given to them and it is interesting to note that

a)a certain number of these Arabs who used to live under a tent in the middle of an infested swamp now possess stone dwellings on a healthy site and cultivate with profit good arable land.

b)a number of these Arab families whom the Government considered as being disturbed through the Concession being granted to us and who recognised that they should be given land for their livelihood and pasture for their cattle,applied to us immediately after this transaction and proposed to us that we should purchase those very lands which had been transferred to them by us. Following our refusal to enter into such negotiations they applied to certain persons in Haifa who purchased part of this land.

6. What is to be pointed out is that all these agreements were reached without any single case being raised and that our Association bore the entire cost of the compensation afforded to the Kabbara Arabs both in land and money. The Palestine Government did not contribute in any way whatsoever to these expenses.

7. Our Association accepted all the above conditions, agreed to carry out a great reclamation work, to proceed with the uprooting of thousands of tamarisks and bushes, to dig more than 30 kilometres of drainage canals, to execute a very costly irrigation scheme and to invest in this enterprise what no private company in the world could afford to assume ----over £P.20 per doum (Kabbara swamps alone extend over 6000 doums) for the sole purpose of freeing the locality from malaria and improving sanitary conditions for the neighbouring farmers and villagers (both Jews and Arabs).

Besides a number of these Ghawarneh Arabs have been employed and are still employed to-day on the drainage work which we have carried out and which are really worth a visit.

8. The claims regarding Athlit (see B) were not recognised by the Government but it was decided that a small compensation (£P.200) was to be given to him. This was borne in equal proportion by the Government and our Association. The amount was in fact entirely paid by us and the Government deducted its share from the first rental which we paid.

C A E S A R E A

While we were dealing with the Government for the above concession we were brought to ask for the inclusion of the concession area of the the Caesarea shifting sand-dunes for the purpose of afforestation. The movement of these dunes being a menace both to the Palestine Railways and our neighbouring property.

We had already signed the agreement for this land but after

In April of the Ottoman Financial Year 1314, a contract

was signed between the Wali of Beirut and Monsieur Bonelli repre-

senting the Jewish Colonization Association, whereby JCA agreed to

purchase from the Ottoman Government, the marshes of Athlit and

Kabbara, on the condition of draining them within a fixed number of

years. This contract was not ratified by the Sultan and did not

become operative.

In 1920 the JCA renewed negotiations with the Palestine

Administration, and on the 8th November 1921 an agreement was signed

by the Chairman of the Land Commission on behalf of the Government

of Palestine with regard to a long lease of 100 years to the JCA of

the above-mentioned land, to which were added the sand dunes of Barrat

Bassara together with rocky and hilly tracts and the cultivable and

uncultivated lands adjacent thereto.

Tenants of Kabbara Lands.

The history of the tenantry of the Kabbara lands during

old times is given in the Report of the Concessions Commission of the

Government dated 27th January, 1925.

From 1876 until the British Occupation, Kabbara Arabs cul-

tivated only part of the lands. They have paid some rent to certain

alleged owners among whom litigation existed with regard to the owner-

ship of the land. In November 1918 these lands were leased for two

years to JCA who sublet a portion of them to the Kabbara Arabs at the

rate of 16s per dunam in addition to the tithe payable to the Government.

The lease of JCA continued. However, in June 1922 Kabbara Arabs re-

fused to pay rent to the JCA, although they were prepared to pay rent to

the Government. This resulted that the JCA with the concurrence of

the Government, cultivated for a few months all the land.

There is also an area called the Kabbara Rocky Lands, which is

used as grazing land by Kabbara Arabs and others.

No. of Inhabitants on the Kabbara Lands.

The Kabbara Arabs consist of eight families, comprising 38 persons.

Scope of Area.

The area of the lands is 1438 dunams.

Terms of the Agreement of the Government.

Under Article 9 of the Agreement, the lessee should undertake and execute, whether by way of construction or otherwise, all such works as shall be reasonably necessary for the proper drainage and irrigation of the State land in accordance with its due use and cultivation in accordance with the terms of this Agreement.

On the strength of this Agreement the ICA commenced to drain the marshes, and in this connection carried out a great deal of work. Part of the drainage scheme consisted of the plantation of trees on the swamps. The majority of the trees were uprooted in February 20th, 1927 by Arabs instigated by Wadi el Boustani.

חיי הקבוצה בכורה

לאחר שנבחר המקום - כורה - יק"א איתרה בשביל הקבוצה שטח של כ-650
700 דונם שהשתרע מהכביש המוביל לתחנת הרכבת של זכרון יעקב דרומה, עד
מעבר למערת כורה, וממערב לדרך העפר תל אביב - חיפה.

במקוה ישראל נעשו הכנות ליציאת הקבוצה: המורים והמדריכים השפיעו על
חניכיהם עצות טובות ועזרו להם להכין תכנית משק לשנה הראשונה. בתקציב
שניתן להם מאת יק"א נרכשו כלי עבודה, פרדות ושלוש פרות מתוך הרפת של
מקוה. הוסכם על השכר שתשלם יק"א למתישבים - ⁵⁰⁰500 ל"מ בחודש, והוחלט על דעת
כל החברים להכניס את המשכורות לקופה משותפת ולאחר זכויות המחיה,
לחלק את היתרה בין החברים.

נתנו דעתם גם על קיום משק הבית - מי יבשל? מי יכבס? והחליטו לצרף
לקבוצתם חברות, שהם ישלמו את שכרן מתוך הקופה המשותפת. בין הפועלים
סעבדו בחווה של מקוה ישראל היו רחל קושניר והלבה דיקשטיין (על רחל בודע
לי מפי אחותה, מריט, חברת בית אלפא, שעלתה לארץ עם הוריה בגיל צעיר מאוד
וגדלה בתל אביב וכשסיימה את ביה"ס התיכון לא הסכימה להוסיף וללמוד על
חשבון ההורים ויצאה לחיי פועלת וחלוצה). הבנות הצטרפו לחבורת הנערים
וקיבלו על עצמן את ביהול משק הבית ועזרה בטיפול במשק החי.

בכסלו תרפ"ב, 1921, הגיעה החבורה למקום ההתיישבות והקימה את
"קבוצת כורה". מקום המגורים היה ביתו הנטוש של האפנדי מוחמד סעיד בג'מי,
אחד מבעלי הקרקעות הקודמים שמכר ליק"א (הוא עצמו נפטר באותה שנה, ויש
אומרים שברצח, ואלמנתו היתה בין התובעים פיצויים באמצעות עו"ד בוסתני);
מעט דרומה מהכביש לתחנת הרכבת וממזרח לדרך תל אביב - חיפה. הבית עצמו
היה במצב רעוע למדי, היו לו כמה חדרים בקומת הקרקע, שעליהם השתלט עם עזר
פיזיו אחד מאריסיו הקודמים של האפנדי - בדואי בשם אחמד שחמארי, וקומה
עליונה הרוסה. מסביב לבית היתה חצר גדולה מגודרת בחומה במוכה של אבנים
וענפים. בתוך החצר היו מספר "חושות" - מבנים קטנים, שקירותיהם גבבו
מאבנים ובוץ וגגותיהם מענפי אשלים מטויחים בבוץ. בתוך החושות בראו עדיין
שרידי מדורות של הבדואים שגרו בהן, וענפי הגג היו מושחרים מפח. - העטן
הסתבן בעד החופים החוצה. בבית הטובים ממקוה ישראל הכניסו לחושות מיטות
עם סדינים לבנים, ומאוחר יותר בחורף גילו שמשוהו גם מסתבן פנימה - גשם,
יחד עם פית ובוץ שנשטפו מהגג...

איש הקשר שלהם עם יק'א היה ראש המשרד החיפאי, ויקטור כהן. גם בן זכרון יעקב, יוסף בן חיים, בא לעזור מעט ולהדריך את השכבים הצעירים. בעזרת שניהם הצליחו לסלק את אחמד שחמארי ואת העזים. בבית שוכנו הבהמות, בחדר אחד היה מחסן לכלים וחפצים, ובחדר אחד (כנראה, איש אינו זוכר בדיוק) גרו הגנות.

וזאת היתה צורת השיונוף שהנהיגו, והתמידו בה במשך כל שנות קיום הקבו-
צה: קופה משותפת, שלתוכה בכנסו המשכורות ששולמו בקביעות מאת יק'א לבחורים.
לאחר זכוי ההוצאות חולקה היתרה באופן שווה לבחורים ולבחורות כאחד.
העבודה נעשתה במשותף, וכן גם הצריכה. הבחורות זיהלו את משק הבית המשותף של הקבוצה כולה.

היתה להם באר בתוך שטח הכנדה, שבו מי התהום גבוהים. הבאר לא היתה עמוקה ונתנה מים במשורה. בתחילה היתה משאבת יד, א"כ הותקנה משאבה מכנית, שמצבה היה כזה גרוע עד שהעסיקה את דביאל ענתבי, שהיה אחראי לה, כמעט בכל זמנו. בכל פעם שתקן את המשאבה הוא היה שופך מים לתוך הבאר כדי שתתחיל לשאוב. היו שואבים מהבאר לשקתות של הבהמות, ואחרי כמה שקתות בג-
מרו המים וצריך היה לחכות מספר שעות לפני שאפשר היה לשאוב שוב. ליד הבאר עמדה סוכת מחצלות וכאשר היו די מים לכך - היא שמשה כמקלחת.

החורף הראשון עבר עליהם בצורה טובה יחסית. אמנם הגשם דלף לתוך החור-
שות וזה גרם לאי נוחות מסוימת, אבל כולם היו בריאים. הם זרעו חיטה, שעורה, שבולת שועל וירקות - וכל הגידולים התפתחו באופן תקין.
עם בוא האביב היו השטחים רוויים מים. לקראת הקיץ, לא זו בלבד שלא התיבשו, אלא הוצפו מדי פעם במים מבחל התנינים. בבחל התנינים פעלו מספר טחנות קמח, חלקן היו שייכות לערבים, אחדות מהן בחכרו ע"י צבי אהרובוסון, בן משפחת אהרובוסון מזכרון יעקב, שהעסיק בהן ערבים; הם הקימו סכרים אשר העלו את פני המים במקומות אחדים ב-2 מטרים ולעתים תכופות הבחל היה גואה במקומות אלה ומציף את סביבותיו. ביחוד הצטברו המים בחלקות הסמוכות למס-
ילת הברזל, לדבריו של דביאל ענתבי - "צכחו שם שבולת שועל לגובה 3 מטר ועשבים לגובה 4 מטר...".

[illegible]

- קטנות של קרקע במסגרת יחידה זו הוכרזו כאלה שבהם אף חברים במזל בשנת תרע"ו
 על פי החלטה מס' 117. וסעיף ב' בהחלטה מס' 117. וסעיף ב' בהחלטה מס' 117.
 לקצת בענין עובדי הבריחה העברית על הקרקע האדומה היה נאמן ש נענו בהחלטות
 ש ביום 11 בספטמבר 1917 נענו עוד אחת. פרסומית. שניה חלטה בסעיף 100. קומה
 מסוימת (לחצות לבן האדומה חלטה מס' 117). 100 חברים וכו'. בחלק
 קומה 170 יחיד דונם חלטה מס' 117. שיש 100 חברים וכו'. בחלק
 מס' 117. חלטה מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117.
 11-דלקת וקשר ד' - שונה השיש העליון מאד נתן 100 חברים וכו'. בחלק מס' 117.
 דע ונתנה 100 חברים וכו'. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117.
 בחלק מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117. בחלק מס' 117.

המסורת נותנת 10-15 ליטר חלב ליום ביום 20 ליטר מחבמות חזאת נשלחים ובימים ע"י
המחנה להמשיכיהם להפחית.

בירוקהבירים לא הצליחו לעקו ספני שהתחילו באיחור וסן. וגם ספני מהצדקת. כוסן
האחרון העבירו את הזכרות לזן-שמואל.

סגל הבריאות בקבוצה אינו מוב ממש המצא הקלמה וזה ממש הדיוח הרשמי. אנו החליט

לעצמא וזבאדא דנישן תזכיר ולעקירות קימא בריבא דחשבתא ערותא בעין ליל חתאום ואסארות
ליל ירקותא בהשקאחא בהמנות דרושום נבא בעין צורק לעובדיהם ובעין ומצי בשילי הכחמות

עד מהרה רחשו על פני המים העומדים יתושי קדחת ואנשים החלו להפגע.
כמעט בכל יום, אחרי העבודה, רתמו את הפרדות לעגלה, בעגלה הניחו מזרן
ועליו השכיבו חולה וחביאוהו לבית החולים בזכרון יעקב. הרופא בזכרון,
ד"ר כהן, יעץ להם כיצד להתגבון מפני היתושים – לצאת לשטח לבושים בגדים
ארוכים ולהגן על פניהם ופני הבהמות במסכות מאולתרות מאריג רשת; אך גם
זה לא עזר, ובממוצע במשך כל הזמן מחצית האנשים היו חולים.

בכל זאת היתה השנה הראשונה הצלחה משקית. וזיר יבולים של 76 ק"ג/ד⁶ חיטה, ו-140 ק"ג/ד⁶ שבולת שועל. לאחר הקציר שכרו מכונת דיש, ומן הסביבה באו פועלים מחפשי עבודה לעזור, ולמשך ימי המבצע היה המחנה הקטן הומה מאנשים ומשמחה. שמחו על היבול ושמחו על החברה, והנציחו את המעמד בתצלום-מים. ואת החיטה מסרו לטחינה בטחנותיו של צבי אהרונסון.

עם מכונית הדיש, ועם העוזרים, בחצר כנדה.

הם קיבלו גם עבודות חוץ – עידור ועזרה בקטיף בפרדס "נזלה", פרדס של יק"א שהיה בשטחים צפונה מכברה והיה מפורסם בפירותיו הטובים; ובקיץ – קציר אצל פוזי בק, בעל אדמות בזרעביה (בית חבביה).

בפרדס "נזלה" ב-1922

הלבה דיקשטיין חלתה ועזבה. היא סבלה לאחר מכן מסיבוכים וממחלות בן-ספות, וכעבור זמן לא רב נפטרה. רחל קושג'ר עזבה. שתי בחורות אחרות, אסתר וליבה, הצטרפו לקבוצה. הקבוצה דרשה מיק"א לבנות צדיף עץ למגורים על גבי הבית הגדול; הדרישה נעבתה ותנאי המגורים שופרו. גם ההצלחה המשקית במשכה, הרפת הורחבה ל-4 פרות והחלב שווק בזכר-ון יעקב ובחיפה, הוקם לול קטן ולול ברווזים.

כ ב ר ה

השמעתם את השם הזה? הידעתם מהו?

בדרככם לחיפה, בתחנת זכרון יעקב, כי תביטו לימיכם, לצד ההרים, וראיתם לרגלי ההר חצר ערבית ו"חושעס" ערביות. אבל אם תתבוננו היטב ונזכחתם לדעת כי לא ערבים גרי ה"חושעס" הללו. על זה יעידו הכורות היפות העשירות בטעם אירופי, המתבוססות מרחוק והבחורים ההולכים אחרי המחדשות הזוגיות. שם המקום הזה כברה. אחת הפנות אשר גאל, בשנים האחרונות, הזקן-הפלאי מפריז, ובמקום הזה, הנוגע בבצה הגדולה, המתפשטת עד הים, התישבה קבוצה קטנה - מבין בחורים צעירים. ולמרות הקדחת הקשה, אשר תקפה בלי הרף את הבחורים אמיצי הלב הללו, למרות הדירות הדרושות מאד, ולמרות התקצוב יב המצומצם הספיקו הבחורים לגמור את שנתם הראשונה כמעט בלי גרעון, ועברו-דתם משכה אליה תשומת לב מיוחדת.

די לעבור אפילו באופן ארעי ליד החצר הערבית, בשביל להוכיח שידים חרות צות בקוה, סדרה ונתנו לה צורה פחות או יותר נאה. די להעיף מבט עין על השדות, כדי להוכיח, שיד מבינה ומסורה טפלה כאן בחרישה ובזריעה. ודי להביט אף פעם אל פני הבחורים הצעירים הללו, כדי להגות להם איזה רגש חם מיוחד.

ואם תחשבו, שהבחורים הללו "חלוצים" הם, תשגו. רובם או כלם בני המושבות, בניהם של אותם ה"קוסטיבאים" וה"מטולאים" וה"מסכאים", אשר בחצרותיהם ובשדותיהם טפלו ידים רשלניות של "חרתים" בכרים.

מצעירי המושבות? ... האמנם? ... מי עשה את הפלא הזה? ... כן, מצעירי המושבות, ואת הפלא הזה עשה בית-הספר החקלאי "מקוה ישראל". אותו בית הספר, שלפני שנים רבות היה מקום חביבים לבעלי העגלות ב"חנים" שביפו ובירושלים ומשרתים לחנויות. ובשנים שלאחרי כן - "גנבים", שידעו לדבר כן צרפתי, אבל את עבודת הגנות לא ידעו ולא אהבו. ורק אכרים לא הקים בית הספר עד התקופה האחרונה. והנה בא השנוי. ושוב אותו הזקן הפלאי. הוא אסף את בה"ס שבמקוה ישראל תחת כנפיו, בתנאי מפורש קודם למעשה: שיהיה מוקדש ביחוד לבני המושבות ושיקים אכרים, אכרים ממש, ולא גנבים ולא אגרונומים ולא פקידים. וכל תקון אשר יוצע לזקן יבחינה רק מבחינה אחת: היקרב את התלמידים אל האכרות או ירחיקם? והיה כי יוכח שיקרבם - וקבלהו. ואם ירחיקם - ורחיקם, ריח של "השתלמות", ריח של "גבן-פקיד" ודחהו.

ומן השמים סייעו הפעם "לזקן":

מלבד איזו שרידים מן "התקופה האליאנסית" הכל בבית הספר מסייעים למטרתו בגדולה: המנהל, אגרונום מומחה ומבוסס; המורים, המאמינים עדיין באידאל של שיבה אל הקרקע ואשר התכוננו והתמחו לפעולתם, החלוצים - הפועלים והתלמידים.

התלמידים שרובם בני המושבות. כי במושבות עברה רוח חדשה. בין הצעירים קמה תסיסה של עבודה ואל מקוה-ישראל הולכים עכשיו לא הזמושות, כי אם מיטב הבערים.

ובית-הספר במקוה-ישראל הולך ומתקרב באמת לבית ספר חקלאי מעשי, הנו-תן לתלמידיו תורה, מעשה ובסיון.

לאט לאט הורמו לגובה ידוע כל המקצועות החקלאים העקריים: המחלבה, גידול-העופות, גידול-הדבורים, גידול-הירקות, הפלחה והטיפול בעצים. ובראש כל המקצועות עומדים אנשים מומחים ומבוססים והעיקר: מסורים, מאמינים בתפקידם ובתפקיד הגדול של החקלאות. ויחד עם זה עברה גם רוח חדשה על ביה"ס. כי תעבור בין שדרות העצים וכי תתקרב אל אחת מקבוצות התלמידים העובדים - ולא תצרום עוד את אזבין הצרפתית או הערבית כבשנים קדמוניות. דברים עברים אתה שומע. ומתוך הדברים - גם שאיפות עבריות.

לא לחנם עושים עכשיו תלמידי ביה"ס רושם חם ונעים כל-כך, ולא לחנם מעוררים בחורי כברה רגש חם וטוב כל-כך בלבן.

גם כברה בוצרה ע"י ה"זקן" לסייע למטרתו העקרית: להקים במושבות ומתוך המושבות, אשר הוא יצרן, דור של אכרים ממש. כברה באת לגמור מה שהתחילה מקוה ישראל. כברה באה בתור בחינה של מעשה לאחר הבחינה של ההלכה בבית-הספר. כברה באה להראות לתלמידי ביה"ס במקוה ישראל לאן דרכם מתילים ולאן דרכם צריכה להובילם. וכמדומני, שתלמידי מקוה ישראל עמדו בבסיון שבכברה, כמו שעמדו בבסיון בביה"ס.

וכשרגליך עומדות בכברה וכשאתה בזכר בביה"ס, אשר שמה בתחבכו הבחורים הנחמדים הללו, לא תוכל לבלי לברך בלבך בפעם המאה ואחת, אותו הזקן-הפלאי שבפריז ואותה קבוצת האנשים, שעזרו לו הפעם להגשים את אחת ממחשבותיו היפהות, ולא להגיד להם: יישר כחכם!

אמנם גם פה יש שהלב מהדהד: כלום לא היתה ההתחדות להתחיל בדבר היפה והחשוב הזה אלא לרגלי הבצה, שעדיין לא בתיבשה? למה להעמיד את הבחורים הרכים בבסיון קשה כזה, מחוץ לבסיונות הקשים, שהם מוכרחים לעמוד בהם?

למה מזלזלים ככה בתבאי-הבריאות, והרי הם חשובים כל כך ומכריעים כל כך לגבי ההצלחה החקלאית?

אבל, כמדומני, שבפרט הזה לא אשמה מקוה ישראל. ולא אשם הזקן-הפלאי. יש בטיה ל"קמוצים"... ודוקא לא במקום שיש בהם צורך, כי אם במקומות שיש בהם תקלה."

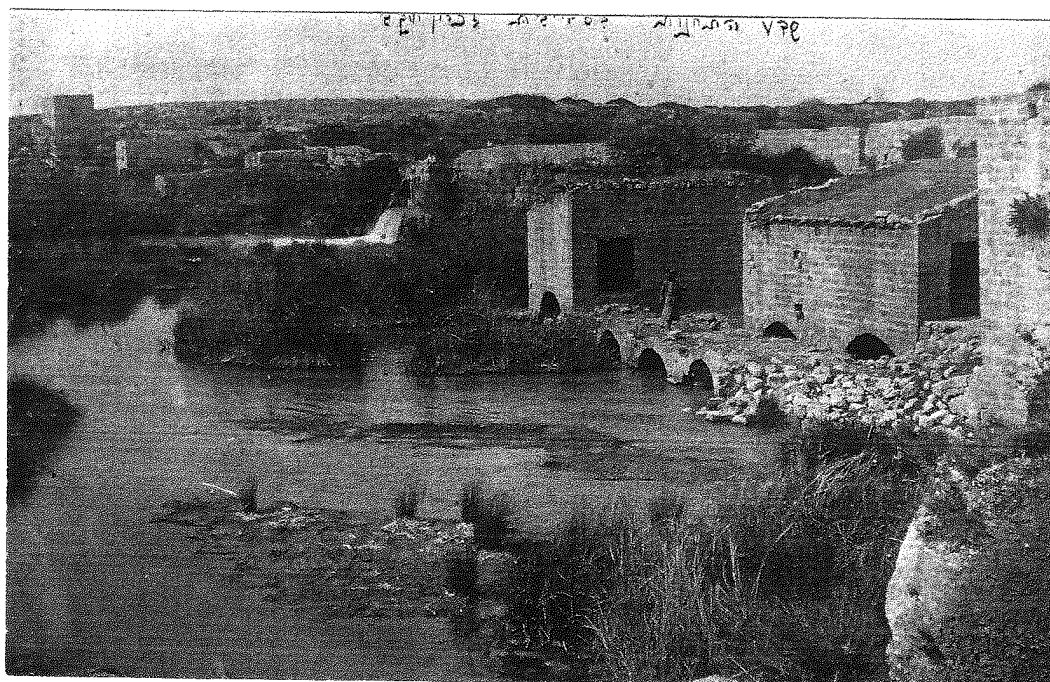
אבל גם התחלואה במשכה, ומלבד שהתישה את האנשים, גרמה עוד בעיות בלתי צפויות בחיי יום-יום. יחיאל כהן היה האופה של הקבוצה. בתנור פרימיטיבי בבני מאבנים ומוסק בעצים, בחצר, אפה לחבריו את לחם יומם. כאשר הוא חלה בקדחת, מסר את תפקידו בצרוף הוראות לדניאל ענתבי. דניאל היה אמנם שואב מים, אבל לחם לא הצליח לאפות...

המוכתר של הקבוצה הקטנה היה בבימין הלוי, הוא ביהל את המגעים עם אנשי יק"א והיה מורשה לחתום בשם הקבוצה.

המגעים עם שכניהם הערבים היו מאופקים. את טענותיהם ותביעותיהם הגישו הערבים לחברת יק"א באמצעות עו"ד בוסתני, ואילו עם המתישבים בשטח במבצו מלהכנס לעימות או לסכסוך ע"י שמירת מרחק מהם. במידה שהיו קשרים עם ערביים הם נוהלו ע"י משה לרנר. דודו, אליעזר יפה, החדיר בו מילדותו את ההכרה שיהיה עליו לחיות בין ערבים ולהסתדר עימם, לימד אותו את השפה הערבית ואורחות התנהגות עם הערבים. הוא לימד אותו גם את השימוש בנשק, והורה לו לשאת תמיד נשק מוסתר על גופו - ליתר בטחון. ומשה אכן היה בכנס ויוצא בין ערביי הסביבה, הכיר את כולם, וידע על שמחותיהם וצרותיהם.

פעם אחת הוזמן לחתונה במאהל בדואי על אחת הגבעות בסביבה. הוא הגיע רכוב על חמור, וכאשר התקרב למאהל ראה בין המוזמנים שוטר "ערבי-בריטי" (ערבי ששירת במשטרה הבריטית). הוא חשש שהשוטר יגלה אצלו את האקדח שנשא עימו, לכן הסתיר את האקדח בתוך הדתמות של החמור וקשר את החמור לעץ מרוחק במקצת מן המאהל. במהלך החתונה בורו יריות שמחה, החמור בבהל, ניתק את החבל וברח. כעבור זמן מה נתפס החמור, אבל האקדח כבר לא היה עליו. משה היה כה מודאג מאבדן האקדח, שגילה את הסוד למארחיו וכל אורחי החתונה, כולל השוטר, עזרו לו לחפש ולבסוף מצאו את האקדח והשיבו לו אותו.

הטחנות בנחל התנינים

בקיץ השני שוב גברו המחלות, וכמה אנשים נאלצו לעזוב כדי לשקם את בריאותם. בינתיים כבר יצאה מהמחזור הבא במקוה ישראל קבוצה בוספת שהתישבה על אדמת יק"א במטולה, ישבה שם פחות משנה והתפרקה. כמה מאנשי קבוצת מטולה הצטרפו בשנה השלישית לקבוצת כברה. אחד מהם היה אסף צוקרמן - בן זכרון יעקב שלמד במקוה ישראל. במטולה לא תקפה אותם הקדחת ולכן היו הם תגבורת בחוצה מאוד של אנשים בריאים. אולם בפרוס הקיץ השלישי בכברה חלו גם יוצאי קבוצת מטולה. מאנשי כברה הראשונים היו כבר אחדים שכה הותשו בקדחת שבאלצו לעזוב את הארץ. האחרים ניסו להחזיק מעמד, אך השורות התדלדלו...

סוף סוף הגיעה הבשורה מיק"א: ישבה אפשרות ליישב במושבה גבעת עדה... מתישב אחד. הם ידעו שזה הסוף; שלא יוכלו להחזיק מעמד במקום הזה, בתנאים האלה יותר ללא סכוי סביר בעתיד הבראה לעין. את הנוחלה בגבעת עדה הגרילו ביניהם וזכה בה יחיאל כהן* השאר התפזרו. כמה מהם, שעזבו את הארץ בגלל מצב בריאותם, לא שבו אליה עוד. האחרים נדדו מספר שנים כפועלים במקומות העבודה בארץ ישראל, ואחר כך התישבו במקומות שונים. דניאל ענתבי ומשה לרנר, התישבו כעבור שנים אחדות בפרדס חנה.

*** עד שהוא עבר לנחלתו החדשה, נשאר אחרון במקום, ושמד על המחנה והרכוש עד לחיסולו.**

באדמת כברה הוחל בעבודות לביקוז הביצות זמן קצר לאחר עזיבת הקבוצה. מרבית העבודה נעשתה בשנים 1926 - 1929, אך גם אחר כך נשאר עוד מה לעשות, וחברי מעין צבי שהגיעו למקום בשנת 1938 זכו גם הם להתכבד בחפירת תעלות ביקוז בטוריות. בשנים שבהן היתה עבודה רבה במקום, נהרו אליו פועלים יהודים, הם גרו במחנה פועלים בזכרון יעקב. אבל במשך השנים היה עליהם לנהל מאבקים בלתי פוסקים עם חברת יק"א, שבינתיים הפכה לפיק"א, על זכותם לעבוד ונגד העדפת פועלים ערבים.

ערביי כברה - כולם כבר הגיעו קודם לכן להסדרים עם יק"א ורובם עזבו. אחדים נשארו בשטח והמשיכו, למרות ההסדרים, במאבק בהנהגתו של העו"ד וזייע בוסתני מחיפה. אלא שלא היה זה עוד מאבק משפטי, כי אם מאבק אלים בשטח, שהגיע לשיאו ב-20 בפברואר 1927, כאשר הערבים עקרו שתילי עצים שביטעו ע"י פיק"א. אחרי זה התערבה הממשלה הבריטית ואילצה את הערבים לסגת מן המאבק ואדמת כברה היתה בידיים יהודיות.

סיכום: ציוני דרך בתהליך התפתחות

הדברים שהובאו בפרקים אלה הם תמצית של חומר רב יותר, ובו בזמן הם רחוקים מלמצות את הנושא. (וכך היו גם אילוני הרחבתי יותר מתוך החומר שיש עמי). זאת משום שהנושא הוא רחב ומסועף, ולדעתי מרתק. בנושא של התפתחות הקבוצה, והתפתחותן או תולדותיהן של קבוצות מסוימות קיימת כבר מידה די רבה של עדות כתובה. אך אולי במידה רבה יותר, קיימת עדות ארכיווית, והחשובה מכולן – עדותם של אנשים חיים. מתוך כך, החקירה מתרחבת ומסתעפת ובעשית מעביבה יותר ויותר, מצד אחד, ומצד שני מגמדת את החומר שכבר הושג ומצביעה על הצורך להוסיף ולהשלים אותו.

אפשר להגדיר את הנושא הרחב כ"תהליך התפתחות הקבוצה" שמתוכו עבודה זאת עוסקת בקטע של זמן – שנות העשרים המוקדמות, ובתופעות אחדות שהתקיימו באותו קטע זמן.

עם זאת, מתבררים כאן כמה כיוונים אשר מאפשרים להסיק מסקנות ולראותם כציוני דרך בתוך התהליך.

- א. התפתחות "מודל" הקבוצה, שהחלה עם יסודה של דגניה בשנת 1910, במשך כה קרוב לעשרים שנה. קבוצות שבוסדו בשנות ה-20 המוקדמות, כבית אלפא, עין חרוד, תל יוסף (אשר בבו את עצמן מתחילה כקבוצות ואשר קיימות עד היום) – לא רק שלא בבו את עצמן על פי דגם של קבוצה, אלא השתנופו בחיפוש הדרך ובעיצוב הדגם לקבוצות שבאו אחר כך.
- ב. רוב העולים שבאו לארץ ישראל בשנות ה-20 חיו בקבוצות. היו, כמובן, הבדלים רבים בגודלי הקבוצות, במשך קיומן, במידת השיתוף בין חבריהן ועוד. הגורם להיווצרן של הקבוצות היה כורח המציאות.
- ג. בהעדר דגם של קבוצה, כפי שאבחנו מכירים היום, כל ההתארגנויות הללו של פועלים – הגדולות והקטנות, השונות והמשונות, למטרות התישבות ולמטרות אחרות – כולן נחשבו לקבוצות וכולן התאגדו בתנועה אחת. לימים, כאשר עוצבה דמות הקבוצה בהתישבות, בעשונה גם ההבחנה: תנועת הפועלים – על זרמיה ופלגיה, ובתוכה התנועה הקיבוצית – וגם בה זרמים שונים.
- ד. למרות מה שנאמר כאן על התאגדות לתנועה, מורגש וזוטר אירגון וחוסר ממסדיות משוע בשנות ה-20 המוקדמות. כך יכול היה לקרות שאותה קבוצה של עולי "השומר הצעיר" הראשונים בשלחה לאום אל עלק ובעזבה שם, פחות או יותר, לבפשה – להתמודד לבד עם כל הקשיים.

אולי מעבין היה לכתוב על אורח חייהן של כל אותן קבוצות, קטנות וגדולות, שארץ ישראל היתה כאילו זרועה בהן, אחת לאחת. אבל אבי התרכזתי באלה שבכאן בגלל קרבתן הגאוגרפית למקום שבו אבי נמצאת, ואינני מתימרת להציגן כאופייניות או כמייצגות משהו מלבד את עצמן.

כלילתי גט פרק על אדמת כבודה, משום שאדמה זאת שייכת היום לקיבוצי ורציתי לבצל את ההזמנות ולתעד משהו מתולדותיה. מכל תהליך העבודה בהביתי במיוחד מן הראיונות שביהלתי עם כמה אנשים יפים, שהיו חלוצים צעירים בשנות ה-20 והיום הם צעירים בני 70 ו-80, שאותה רוח של ציגות וחלוציות עודנה מפעמת בהם. אבי אסירת תודה להם על ששיתפו אותי בחוויות עברם ועזרו לי להבין טוב יותר את תקופת החלוציות וכיבוש הארץ. כששהיתי במחיצתם, היתה עולה בדעתי מחשבה שאותה אבי רושמת כאן לסיום, וזוהי עמוקה להם ולחבריהם –

עשרות דורות של יהודים ציפו לימי הגאולה וחלמו על האנשים המופלאים שיביאו את האולת ארץ ישראל – אלה הימים ואלה האנשים!

ביבליוגרפיה ומקורות

"דרכה של דגניה" הוצאת "דבר" 1961
"החצר והגבעה", ברכה חבס, הוצאת "עם עובד" 1968
"100 שנה מקוה ישראל", יוסף שפירא, הוצאת תרבות וחבור 1970
"מאסף ה'", "עורך יוסף וילפנד, הוצאת גבעת חביבה, אדר ב' תשל"ג, מארס 1973
ספר השלישית

עתונות וכתבי עת:

"קונטרס"
"הפועל הצעיר"
"השדה"
"הארץ" 1923
"דבר" 1925 (לבושא ועידות והתארגנות של הקבוצות)

ארכיונים:

ארכיון בית אלפא
ארכיון פיק"א בארכיון הציוני המרכזי בירושלים

ראיונות:

אום אל עלק: ידידיה שוהם, אנדה פיבקרפלד עמיר.
כברה: דניאל עבתבי, משה לרבר, יחיאל כהן, יוסף בן חיים.